

MARINA ŠARIC

RIMSKI GROB U TOPUSKOM

U travnju 1976. godine slučajno je u Topuskom otkriven antički grob s bogatim priložima. Stručna ekipa Regionalnog Zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Zagreba intervenirala je na samom mjestu nalaza groba i nađene priloge donijela u Arheološki muzej u Zagreb¹.

Grob je otkriven prilikom trasiranja zemljišta za gradnju obiteljske kuće D. Markovića u Ulici VII divizije, kat. čest. 42/2. Zemljišna parcela nalazi se s desne strane ceste što vodi iz Topuskog prema Glini. Radovi na trasiranju zemljišta vršeni su pomoću bagera, koji je po pričanju radnika na gradilištu, zahvatio cilindričnu kamenu urnu i zemljani vrč. I urna i vrč su tada razbijeni. Nedaleko od urne otkrivena je kamena ploča, nakon čega je rad s bagerom bio zaustavljen. Radnici su kamenu ploču podigli i ispod nje naišli na zidani grob iz kojeg su izvadili arheološke nalaze.

Grob se nalazio na dubini od 1 m ispod razine zemlje uza sjeverozapadni rub iskopa (slika 1). Pruža se paralelno sa smjerom ceste, a orijentiran je u smjeru sjeveroistok-jugozapad. Grob je zidan od šest redova seskvipedalne opeke spojene žbukom fine strukture gotovo posve uništene vlagom. Dno groba bilo je popločeno s dva reda opeke iste vrste i veličine (slika 2 i 3). Dimenzije groba su 229 X X 121 cm, a dimenzije grobne jame su 169 X 57 X 49 cm. Grob je bio pokriven pločom od domaćeg crvenkastog mekanog kamena »ribanca«. Pokrovnna ploča je izvedena u obliku niskog krova na dvije vode (slika 4). Dno ploče je glatko obrađeno, a kose su strane grubo otesane. Dimenzije ploče su 234 X 80 X 20 cm (slika 5).

U grobnoj jami, ispunjenoj zemljom pomiješanom s većom količinom gara i paljenih ulomaka kostiju, nađeni su i različiti predmeti od keramike, stakla i jantara, priloženi uz spaljene ostatke pokojnika². Po svom karakteru svi su ti predmeti uobičajeni u grobnom inventaru, osim jedinstvenih predmeta izrađenih od jantara.

¹ O nalazu je bio obaviješten Arheološki muzej u Zagrebu koji je podnio prijavu Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, te je stručna ekipa Zavoda istog dana intervenirala na terenu i nađeni materijal dopremila u Arheološki muzej.

² Predmete je iz groba izvadio radnik N. Išeg, a službenici Narodne milicije iz Topuskog S. Tkalec i P. Kramarić pohranili su ih u stanici Milicije do dolaska stručne ekipe,

Keramički prilozi bili su većinom predmeti za svakodnevnu upotrebu kao i neki drugi predmeti koji su vjerojatno imali kultnu funkciju. Među priložima od keramike nalazilo se šest svjetiljki uljanica (tabla IV; katalog br. 20—26). Tri su sačuvane, dvije su oštećene u gornjem dijelu i na nosu, a jednu je na žalost bilo nemoguće rekonstruirati jer su od nje ostali sačuvani samo manji ulomci. Tri svjetiljke imaju na donjem dijelu diska pečat sjevernoitalskog majstora Fortisa (tabla IV, broj 4 i 5; katalog br. 20, 21, 22). Pečat možemo pretpostaviti i na ostalim svjetiljkama, jer sve one pripadaju istom tipu tzv. firma-svjetiljki. Prema klasifikaciji koju je D. Ivanyi dala upravo za panonski materijal, svjetiljke iz ovoga groba pripadaju Ivanyi tipu XVII (Loeschcke tip X)³. Zanimljivo je da se među tim svjetiljkama nalazi varijanta svjetiljki sa širim kanalom, kao i ona varijanta kraćeg tipa s kanalom, koju Loeschcke razlikuje u svom materijalu iz Vindonise kao tip nastao pod utjecajem svjetiljki kratkog nosa (Loeschcke tip VIII)⁴ (tabla IV, br. 3; katalog br. 21). Po klasifikaciji koju je dao Fischbach na osnovi svjetiljki iz antičke Petovije te bi svjetiljke pripadale tipu A, dok su prema podjeli Buchija to svjetiljke tipa X-a, X-b i X-kratki oblik⁵. Razrađenu podjelu tipologije svjetiljki načinila je B. Vikić, na osnovi materijala što se nalazi u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Po toj se podjeli svjetiljke iz Topuskog mogu svrstati u grupu »d«, kojoj pripadaju svjetiljke mekše fature i srednje dobre izrade, često bez, rupice za zrak u kanalu, a izrađene su od crvene, smeđe, žute ili sive gline⁶. Plastične bradavice su zakržljali ostaci elemenata koji su služili za vješanje svjetiljaka.

Svjetiljke s pečatom majstora Fortisa spadaju među najuobičajenije firma-svjetiljke u nas. Proizvodnja te sjevernoitalske radionice pada u vrijeme od 1. do 3. stoljeća n.e.. Krajem 1. stoljeća počinje proizvodnja firma-svjetiljki i u rimskim provincijama, te se u 2. stoljeću osjeća opadanje kvalitete u izradbi svjetiljki, a u Panoniji se javljaju i lokalne radionice koje proizvode svjetiljke od slabije pročišćene i slabije pečene gline. U takvim se radionicama često koristi pečat poznatih majstora kako bi se povećala prodaja svjetiljki⁷. Svjetiljke iz groba u Topuskom mogu se također uvrstiti među proizvode lokalnih panonskih radionica jer su sve po izradbi lošije kvalitete. Karakteristično je da ni jedna od svjetiljki nema rupicu za zrak u samom kanalu, što je mogli bismo reći, gotovo uobičajeno za svjetiljke srednje kvalitete koje su se masovno proizvodile u kasnom 2. stoljeću, bilo da su uvezene iz raznih sjevernoitalskih radionica ili izrađene u domaćim lončarijama⁸.

³ D. Ivanyi, *Die pannonischen Lampen*, Diss. Pann. ser. II, br. 2, Budapest 1935, str. 16—19.

— U katalogu su svjetiljke navedene prema tipologiji koju je Ivanyi dala posebno za panonski materijal.

⁴ S. Loeschcke, *Lampen aus Vindonissa*, Zürich 1919, str. 257.

⁵ O. Fischbach, *Römische Lampen aus Poetovio*, Mitt. d. hist. Ver. f. Steiermark 44, Graz 1896, str. 16, 57; E. Buchi, *Lucerne del Museo di Aquileia*, sv. I, Aquileia 1957, str. XXVIII—XXVIII.

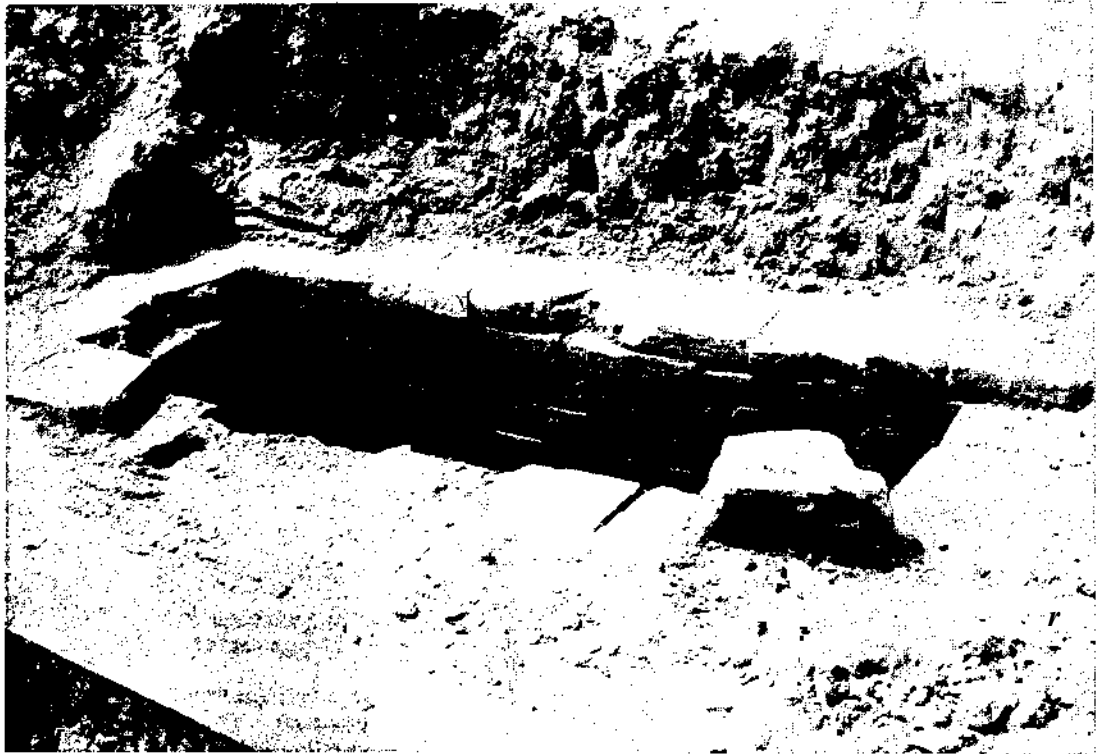
⁶ B. Vikić-Belančić, *Antičke svjetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu*, II dio, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 3. ser. sv. IX, Zagreb 1975, str. 50 i dalje.

⁷ Vikić-Belančić, o. c, str. 54.

⁸ B. Vikić-Belančić, *Rimska keramička proizvodnja na području Save i Drave od I—IV st. s osobitim obzirom na proizvodnju glinenih svjetiljki* (doktorska disertacija), Zagreb 1967, str. 261 i dalje.

Slika 1 Položaj groba prema iskopu
Abbildung 1 Die Lage des Grabes im Verhältnis zur Sonde

Slika 2 Pogled na grob
Abbildung 2 Blick auf das Grab

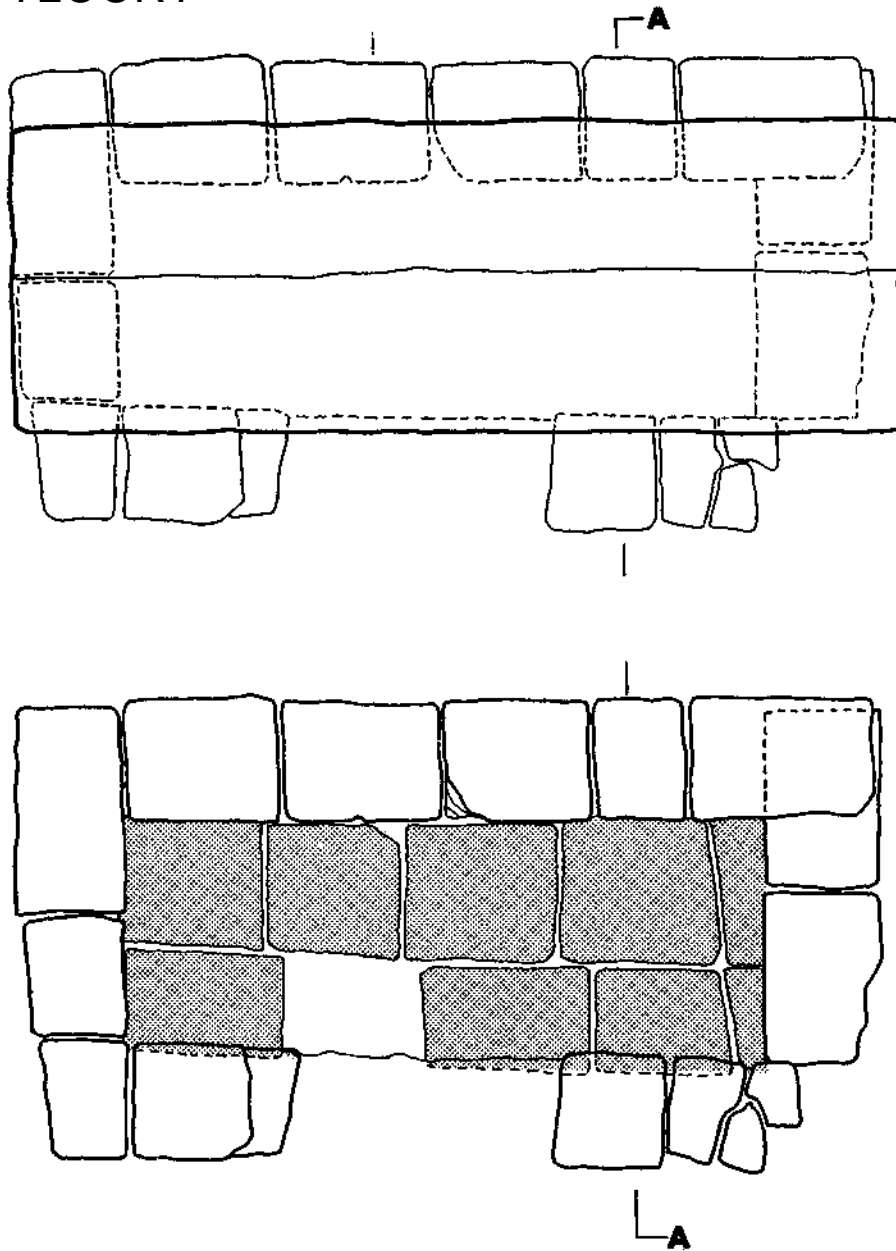

Slika 3 Pogled na podnicu groba
Abbildung 3 Blick auf den Fussboden des Grabes

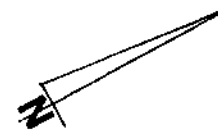
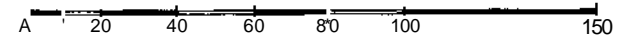
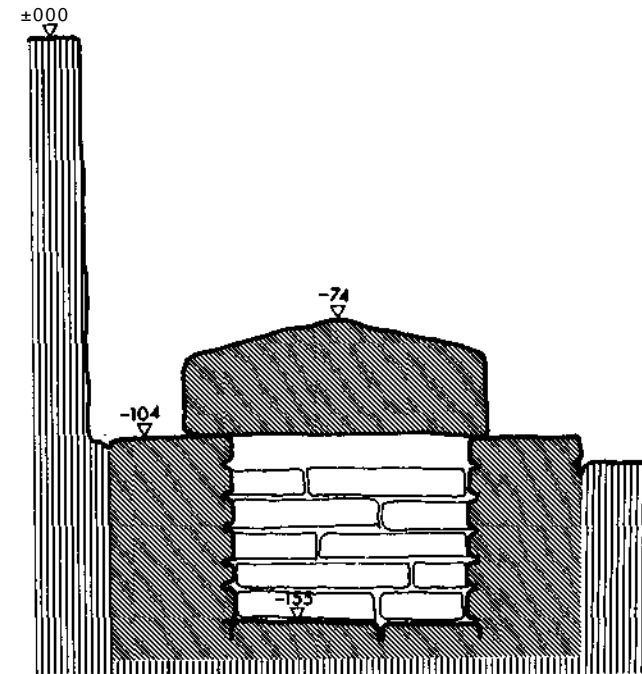

Slika 4 Pokrovna ploča groba
Abbildung 4 Deckplatte des Grabes

TLOCRT

PRESJEK A-A

Slika 5 Tloris i presjek groba
Abbildung 5 Grundriss und Durchschnitt des Grabes

Skupini keramičkih priloga u grobu u Topuskom pripadaju i četiri mala vrčića namijenjena vjerojatno kozmetičkoj upotrebi (tabla 5, br. 3—6; katalog br. 15—19). Izrađeni su od crvene sjajno uglačane gline, finih tankih stijenki, i očito su oponašali oblike uobičajene za keramičke vrčeve većih dimenzija, ili što je još vjerojatnije vrčeve od stakla koji su služili sličnoj namjeni⁹. Takvi su mali vrčići (najveći je visok samo 6 cm!) mogli služiti kao recipijenti za mirisna ulja, a njihov relativno široki izljev morao je imati čep od organske tvari (drvo?) kako mirisi ne bi hlapili. Ručka na vrčićima je vrlo neobična, a izvedena je izvlačenjem mekane gline prstima (tabla V, br. 6; katalog br. 15). S obzirom na karakterističan bikonični trbuh i užu visoku stajaću plohu, elemente koje nalazimo i kod keramičkih vrčeva većih dimenzija, a prema klasifikaciji što ju je načinila Bonisova, ovi se vrčići mogu datirati u posljednju četvrtinu 2. stoljeća n.e.. Taj je izljev karakterističan za vrčeve od 1. do 3. stoljeća. Podrijetlom su svi vrčevi s jednom ručkom italski, dok im kao raniji uzori služe predlošci iz Grčke¹⁰. Analogija za tako male vrčiće nema.

Najuobičajenije oblike vrčeva za svakodnevnu upotrebu predstavljaju vrčevi s jednom ručkom, visoka vrata i zaobljena ili bikonična trbuha. Klasifikacija tih vrčeva izvršena je uglavnom prema njihovom izljevu, s obzirom da oblici trbuha vrčeva koji variraju od zaobljenog do bikoničnog, ne mogu biti pravi element za determinaciju jer se u širokom prostoru Rimskoga Carstva javljaju usporedo i dugo traju. Vrčevi iz groba u Topuskom mogu se svrstati u tri skupine. Prvoj pripada onaj s prstenasto izvučenim obodom, trakastom drškom i oblim trbuhom kakav je nađen u grobu 5 iz nekropole u Zagrebu s novcem Domicijana, a kakvi su i inače bili rasprostranjeni na području cijele Panonije¹¹ (tabla VI, br. 4; katalog br. 2). Drugi je vrč s karakterističnim ljevkastim izljevom na obodu poput ovratnika, također s trakastom drškom i trbušastog oblika (tabla VI, br. 3; katalog br. 1). Takvi su vrčevi zadržali nepromijenjen oblik od 1. do 3. stoljeća¹². Vrč iz Topuskog ima i uobičajeni ukras za tu vrstu keramike, koji se sastoji od nekoliko ravnih urezanih linija na trbuhu (tabla VI, br. 3; katalog br. 1). Trećoj skupini, pomalo neuobičajenoj za ovo područje, pripada vrč neobičnog oblika, kratkog vrata sa širokim ljevkastim izljevom i oblom drškom (tabla VI, br. 2; katalog br. 3). Po nekim elementima, kao što je izljev koji se širi direktno iz trbuha, taj bi se oblik mogao izvesti iz oblika koji oponašaju slične vrčeve izrađene od metala¹³. Svi vrčevi s

⁹ Za keramičke oblike vidi: E. Bonis, *Die kaiserzeitliche Keramik von Pannonien*, Diss. Pann. ser. II, br. 20, Budapest 1942; za staklene oblike vidi: C. Isings, *Roman Glass from dated Finds*, *Archaeol. Traiectina II*, Groningen 1957.

¹⁰ Bonis, o. c., str. 52—54, T. XXXIV, T. XXIX; A. Schörgendorfer, *Die römische Keramik der Ostalpenländer*, *Sonderschriften des Arch. Institut, Wien* 1942, str. 92 i 93, T. 39

¹¹ Bonis, o. c., str. 52—54, T. XXV, XXVI; Schörgendorfer, o. c., str. 161, T. 40; B. Vi-

kić-Belančić, *Neka obilježja ranocarske keramike u jugozapadnoj Panoniji*, *Starinar n. ser.*, knjiga XIII—XIV, Beograd 1962—1963, str. 107, si. 41, si. 37, br. 8, 16, 17 u daljem tekstu Vikić, *Obilježja*; Lj. Plesničar-Gec, *Keramika emonskih nekropola*, *Diss. et Monogr. XX*, Ljubljana 1977, str. 27—36, T. 3

« Bonis, o. c., str. 52—54, T. XXIX; Schörgendorfer, o. c., str. 160—164, T. 41; Vikić, *Obilježja*, si. 39, 26(?); Plesničar, o. c., str. 27—36, T. 3

« Bonis, o. c., str. 54, T. XXVIII, br. 7

jednom ručkom italskog su podrijetla s reminiscencijama na posude sličnog oblika iz Grčke. Analogije ovom materijalu su mnogobrojne i nalazimo ih na gotovo cijelom području rimskog imperija kao tipične nalaze u naseljima i nekropolama carskoga vremena.

Istoj vrsti kućnog posuđa pripada i mali pehar koji je vjerojatno služio za piće. Trbušastog je oblika i ravnog oboda, sivo glačan do metalnog sjaja. Ispod oboda je karakterističan ukras urezanog žlijeba (tabla VI, br. 1; katalog br. 11). Takvi su pehari s latenskim tradicijama obrade metala bili omiljeni na zapadu osobito u vrijeme Flavijevaca, a i kod nas su nađeni uz novce Trajana, Vespazijana i drugih careva tog vremena. Ti pehari su slični loncima i urnama, mnogo manjih dimenzija i ne moraju imati ukras. I po oblicima se oslanjaju na kasnohalštatske i latenske tradicije¹⁴.

Dvije kadionice (Räucherschale) iz groba u Topuskom, posude su neobična oblika a javljaju se na panonskom području već od početka 2. stoljeća n.e. (tabla V, br. 1, 2; katalog br. 12, 13). Još do danas im nije utvrđena točna namjena. Kuszinsky smatra da su takve posude služile za rasvjetu u kućama ili u grobovima, te im odatle i potječe naziv¹⁵. U svakom slučaju imale su i neki kulturni karakter jer su mnoge od njih upotrebljavane i kao poklopci za žare. Ukras na takvim posudama je različit i gotovo da nema dvije posude s jednakim ukrasom. Kadionice iz Topuskog ukrašene su tzv. Kerbband ukrasom koji je karakterističan za 2. i 3. stoljeće¹⁶. Podrijetlo ovih neobičnih posuda bez sumnje je također italsko, a oblici su baštinjeni od grčkih keramičkih posuda. S obzirom na ostale nalaze u grobu koji su nedvojbeno grobnog karaktera i ovim bismo posudama radije atribuirali isto značenje.

Ostali keramički materijal, sačuvan samo u ulomcima, pokazuje skalu različitih oblika i ukrasa karakterističnih za tzv. kućnu keramiku koja je bila u širokoj upotrebi na cijelom području Rimskoga Carstva, bilo da je izrađivana u lokalnim radionicama za upotrebu i tržište domaćeg stanovništva ili su neki primjerci posuđa bili uvezeni iz susjednih zemalja (tabla VII, br. 1–7; katalog br. 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 10a, 14). O tome svjedoče osobito oblici posuđa kojima uzori potječu iz italskih radionica. Osim posuđa, s tog su se područja uvozile i svjetiljke uljanice s pečatom sjevernoitalskog majstora Fortisa. Sav je keramički materijal dolazio u Panoniju preko Akvileje, jednom od kopnenih magistrala kao što je ona *Aquileia—Emona—Nevidunum—Andautonia—Siscia*, na istok, i dalje preko Siscije različitim putovima u unutrašnjost i u priobalni pojas rimske Dalmacije¹⁷. Trgovina s Italijom i ostalim zapadnim radioničkim središtima bila je najintenzivnija tijekom 1. stoljeća i trajala je usporedo s pojavom domaće keramičarske proizvodnje. U širim panonskim okvirima tu trgovačku razmjenu, osobito u 3. stoljeću, razvijaju domaće radionice. Kako pojedini oblici i ukrasi keramičkih

¹⁴ Vikić, Obilježja, str. 105 si. 33; Plesničar, o. c, T. 4

¹⁵ B. Kuszinsky, Das grosse Töpferviertel in Aquincum, Budapest Reg. XI, 1932, str. 346

¹⁶ Schörgendorfer, o. c, str. 137, T. 11; Bonis, o. c, 51, T. XXIII; Vikić, Obilježja, str. 108 i 109

¹⁷ S. Panciera, Vita economica di Aquileia in età romana, Aquileia 1957, str. 21

predmeta za svakodnevnu upotrebu traju gotovo nepromijenjeni dugi niz godina, taj nam materijal pruža, s obzirom na analizu predmeta iz groba u Topuskom, okvirnu mogućnost datiranja od 2. do 3. stoljeća. Skloni smo pretpostaviti da je usprkos nesumnjivog utjecaja intenzivnog importa u ovaj dio naše zemlje, većina keramičkih predmeta nađenih u grobu u Topuskom proizvod lokalne radionice i da su priloženi uz pokojnika u skladu s tradicijom pokapanja karakterističnom za ovo vremensko razdoblje. Na taj nas zaključak prvenstveno upućuje izradba svjetiljki uljanica i većine posuda tzv. kućne keramike, sa svim značajkama, od odabira gline crvene, žute i sive boje, do fature keramičkih predmeta koja varira od fine do grube. Keramički nalazi iz groba u Topuskom nesumnjivo odražavaju ekonomske prilike južne Panonije koje su omogućavale tijekom nekoliko stoljeća, s većim ili manjim intenzitetom, prosperitet tržišta bogatog domaćom ili uvezenom robom. To ujedno potvrđuje izuzetno gospodarsko značenje što ga je imala južna Panonija na razmeđu zapadnog i istočnog dijela Rimskoga Carstva.

Karakteristični prilozi u ženskim grobovima su i staklene posude različitih oblika i namjene. Vrlo je mnogo takvih priloga koji su služili u kozmetičke svrhe kao recipijenti za mirisna ulja i masti, poput balzamarija ili ungvantarija najrazličitijih oblika i boja. U ovom su grobu nađeni stakleni ungvantariji svi od zelenog stakla, koji pripadaju dvama različitim tipovima (tabla III, br. 3–6; katalog br. 28–32). Tri ungvantarija (ili balzamarija po klasifikaciji M. Carina Calvi) stožastog su tijela i visokog uskog vrata s više ili manje izvučenim obodom. Pripadaju tipu Cal, prema klasifikaciji koju je načinila M. Carina Calvi na osnovi akvilejskog stakla¹⁸ (tabla III, br. 3, 5, 6; katalog 28, 29, 30). Ti su ungvantariji analogni mnogobrojnim primjercima među ciparskim staklom, a bili su osobito rasprostranjeni tijekom 2. i 3. stoljeća kao uvoz iz sredozemnih ciparskih radionica¹⁹. Isingsova svrstava takve ungvantarije u svoj tip A2 (ungvantarij u obliku svijeće, candlestick *unguentarium*), veoma uobičajen i široko rasprostranjen u cijelom Rimskom Carstvu s dugim vremenskim rasponom trajanja od 1. do 4. stoljeća, te im ne pridaje osobitu važnost pri datiranju nalazâ²⁰. Ungvantariji su mogli imati čep od neke organske tvari ili od samoga stakla²¹.

Osim ovih uobičajenih ungvantarija među staklenim nalazima iz groba u Topuskom nalazi se jedan ungvantarij pomalo neobičnog oblika. Cilindričnog je trupa koji se neposredno nadovezuje na zvonasti kratki vrat (tabla III, br. 4; katalog br. 31). Svojim oblikom anticipira tzv. »tubularne« ungvantarije ili bočice za pakovanje i prijevoz mirisa, koji se javljaju među ciparskim staklom i u nekim drugim datiranim nalazima iz 3. i 4. stoljeća. Taj »tubularni« oblik ungvantarija karakterističan je i za ranije razdoblje, a kasna varijanta tog tipa poznata je kao vrete-

¹⁸ M. C. Calvi, *I vetri romani del Museo di Aquileia*, Aquileia 1968, str. 134 i 135, T. L br. 4 i 6

¹⁹ O. Vessberg, *Roman Glass in Cyprus*, Op. arch. VII, Stockholm 1952, str. 136. i dalje, T. VIII

²⁰ Isings, o. c., str. 97 i 98, oblik 82 A2

²¹ Te čepove treba pretpostaviti s obzirom da tekućine lako hlape.

nasta fijala i potvrđena je u mnogim grobnim nalazima u cijelom Rimskom Carstvu²².

Ovi stakleni predmeti uvezani su iz nekog proizvodnog središta kakvih je bilo vrlo mnogo u čitavom Rimskom Carstvu. Intenzivni uvoz staklenih proizvoda u naša područja počinje u ranocarsko doba, a dolazio je iz radioničkih središta Italije, Sredozemlja, Galije i Porajnja. Ungventariji nađeni u ženskom grobu u Topuskom karakteristični su za dva veoma jaka radionička središta carskoga doba, Akvileju i Cipar, koja su najintenzivnije proizvodila u 1. i 2., odnosno 2. i 3. stoljeću, a izvozila su u Panoniju tijekom cijelog 2. i 3. stoljeća²³. U prilog nešto kasnijem datiranju staklenih predmeta iz Topuskog ide spomenuti »tubularni« ungvantarij te s obzirom na to ove nalaze datiramo u kasno 2. i rano 3. stoljeće.

Svi ovi predmeti uobičajeni su prilozi u rimskim grobovima, a namjena većine njih nesumnjivo nam pokazuje da je pokojnik bila žena. Međutim, osim ovih predmeta koji bi sami za sebe bili dovoljni kao prilozi bogatijeg groba, posebnu pažnju i divljenje izaziva skupina izvanrednih, umjetnički oblikovanih predmeta od jantara (tabla I, br. 1, 2; katalog br. 34, 35; tabla II, br. 1–7; katalog 36–39). Predmeti izrađeni od ove plemenite smole u rimskom su svijetu bili osobito omiljeni i cijenjeni u razdoblju od Flavijevaca do Antonina, kada se i razvila intenzivna proizvodnja i trgovina ovim proizvodima umjetničkog obrta. Međutim, na području današnje Jugoslavije, koliko nam je poznato, ovakvih predmeta do sada nije nađeno. Gotovo svaki predmet predstavlja malo remek-djelo rimske umjetnosti. Jedinstven je kako po svojoj ljepoti i vrijednosti, tako i kao unikat takve vrste nađen u nas.

Dva su predmeta iz te skupine neuobičajene veličine za materijal od kojeg su izrađeni, i upravo oni predstavljaju najzanimljivije priloge našega nalaza. To su dva lista vinove loze s figuralnim prikazima, koji su izvedeni na poleđini svakog od njih (Tab. I.; 1, 2). Veći list je dimenzija 11 X 7,5 cm, žutonarančaste boje, i djelomično proziran s obzirom na tankoću stijenke. Izrađen je naturalistički u maniri u kakvoj su radili umjetnici tog vremena. Sličan se način izvedbe može pratiti i na mnogobrojnim spomenicima monumentalne plastične umjetnosti, bilo na reljefima ili u punoj skulpturi. U ovom je slučaju indikativna upotreba svrdla kojim su označeni reznjevi između pojedinih dijelova lista vinove loze, a što upravo i oponaša stvarni izgled lista (tabla I, br. 1; katalog 34). Svrdlo se u rimskoj umjetnosti kao rezbarski alat počinje upotrebljavati od Hadrijana dalje, te je njegova upotreba na ovom našem primjerku ujedno terminus ante quem za moguće datiranje čitavog nalaza.²⁴ Takvi se ostaci upotrebe svrdla javljaju i na drugom listu

²² Vessberg, o. c, str. 140; T. IX; Isings, o. c, str. 126, oblik 105; Calvi, o. c, str. 152, T. O. i T. 24; A. Cermanović-Kuzmanović, Pregled i razvitak rimskog stakla u Crnoj Gori, Arheološki vestnik XXV, Ljubljana 1976, T. IV br. 16 i T. V br. 7. Ove su vretenaste fijale ili ungvantariji datirani u nalazima iz Budve u 4, st n. e,

²³ V. Damevski, Pregled tipova staklenog posuđa iz italskih, galskih, mediteranskih i porajnskih radionica na području Hrvatske u doba rimskog carstva, Arheološki vestnik XXV, Ljubljana 1976, str. 65.

²⁴ To je samo još jedan indicij za datiranje nalaza u razdoblje od druge polovine 2. stoljeća

koji je i inače izveden jednako kao i prvi. Dimenzije su ovoga 6,2 X 4,5 cm, a i on je žutonarančaste boje (tabla I, br. 2; katalog br. 35). Na oba lista su vrlo plastično označene središnja žila, najjače izražena, i nekoliko poprečnih žila koje se račvaju udesno i ulijevo od glave. Ostali je prostor lista ispunjen nizom manjih žilica koje su za razliku od glavnih, izvedene u plitkom reljefu. Figuralni prikazi na listovima su različiti. Prikaz golog krilatog dječaka — erota, očito je personifikacija godišnjeg doba (jeseni), motiv koji je bio omiljen u rimsko carsko vrijeme i koji se vrlo često javlja u različitim varijacijama upravo na mnogobrojnim sličnim prikazima među jantarnim predmetima rimskoga svijeta. Na našem listu dječak je prikazan s tipičnim atributima berača grožđa: u košarici (*corbis*, *qualus vindemiatorius*²⁵) se po svemu sudeći nalazi grožđe, izvedeno doduše pomalo nezgrapno i u disproporciji na cjelinu prikaza. Lijevo od dječaka je boca (*flasca*²⁶) za vino ili za vodu, a dječak u rukama drži savinuti polumjesečasti predmet, koji je na žalost oštećen te nam je interpretacija nešto otežana. Smatramo ipak da se radi o nožu kojim se reže vinova loza i beru grozdovi, a kojeg u različitim oblicima nalazimo i na drugim spomenicima sa sličnom tematikom (*falcula vineatica*, *unguis ferreus*²⁷). Takav se nož nalazi i na jednoj steli iz Staroga Grada na Hvaru, na kojoj je prikazan pokojnik s karakterističnim oruđem njegova zanimanja.²⁸ Sličan motiv krilatog erota s nekim drugačijim atributima nađen u Akvileji također je od jantara i po stilskim karakteristikama nesumnjivo podsjeća na prikaz s ovog našeg primjerka. Lik dječaka je na oba predmeta izveden u istoj »baroknoj« maniri, zdepastog neproporcionalnog tijela i pomalo ukočenog izraza lica. Čak je i način na koji im je počesljana kosa gotovo istovjetan, a krila su na oba prikaza izvedena jednakim plitkim urezima u plošnom reljefu. Povezanost između ova dva primjerka naglašena je i činjenicom da je i onaj akvilejski bio nađen kao prilog pokojniku u urni.²⁹

Na poleđini manjeg lista vinove loze prikazana je mrtva priroda: riba i neka pernata životinja, pripremljene za pečenje. Vjerojatno je to patka ili kokoš očišćena perja, što predstavlja uobičajen motiv na rimskim spomenicima s prikazima obrednih ili zagrobnih gozbi³⁰. I ovome primjerku iz groba u Topuskom analogije trebamo tražiti među nalazima iz Akvileje i njezine okolice, gdje su upravo u veoma velikom broju nađeni predmeti od jantara sa istovjetnim ili sličnim prikazima. Među tim se predmetima uz prikaz poput ovoga na našem primjerku, javlja-

²⁵ K. D. White, *Farm Equipment of the Roman World*, Cambridge 1975, str. 56 i dalje, 59 i dalje.

²⁶ W. Hilgers, *Lateinische gefässnamen*, Diisseldorf 1969, str. 183

²⁷ White, o. c., str. 112

²⁸ M. Nikolanci, *Duo membra coniuncta*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LX Split 1958, str. 60 i dalje, T. II. Kao ilustraciju ovom našem primjeru navodimo reljef iz Palače Mattei u Rimu s

prikazom berbe grožđa, (White, o. c. T. 7) i reljef s prikazom Antinoja u obličju Silvana iz Torre del Padiglione (P. Ducati, *L'arte classica*, Torino 1961, T. XI)

²⁹ K. Mosser, *Notizen*, *Mitt. d. K. K. Central-Commission XV*, Wien 1889, str. 260, si. 16.

³⁰ O značenju takvih prikaza vidi F. Cumont, *Recherches sur le symbolisme funéraire des Romains*, Paris 1942, str. 296, 335, T. XXV, 2 i T, XXXVI, 2,

ju i prikazi drugih životinja, ljudskih likova, pa i različitog voća, vrlo često na poleđini listova vinove loze³¹.

Od žutosmeđeg jantara izrađena je i školjka, izvanredno fine i prozirne stijenke (tabla II, br. 4; katalog br. 36). Oblikom podsjeća na vrstu školjke *lutraria oblonga* koja je česta i u Jadranskom moru. I takvih je jantarnih predmeta nađeno u grobovima iz Akvileje. Katkad su u unutrašnjosti školjki bili izvedeni i prikazi ženske glave. Školjka se naime, od davnine smatrala karakterističnim simbolom i atributom žene, te je vrlo često prilog upravo u ženskim grobovima, bilo kao prava školjka ili, poput ove iz groba u Topuskom, umjetnički izrađena od različitih skupljenih materijala.³²

Među jantarnim priložima iz Topuskog nalazi se i predmet za koji smatramo da predstavlja vreteno (tabla II, br. 1–3; katalog br. 37). Svojim izduženim oblikom sa širokim diskom po sredini vrlo je sličan stvarnim ručnim vretenima koja su u to vrijeme bila u upotrebi.³³ Među današnjim etnografskim materijalom moguće je također naći analogije za oblik ovoga predmeta: radi se o vrlo jednostavnom tipu vretena, obično izrađenom od drveta. Analogija za naš predmet nismo mogli naći, iako su u grobovima istog karaktera kao što je ovaj u Topuskom, često nađeni predmeti sličnog oblika, sastavljeni od jantarnih diskova nanizanih na brončanu iglu. I ti su predmeti po sredini imali širi disk poput našega (tabla II, br. 1 i 3). Njihova namjena nije određena: spominju se kao toaletni ili ukrasni štapići, skeptri i samo hipotetično kao vreteno. L. Bertacchi pretpostavlja da se radi o skeptru (*scipio*) koji se u Rimu kao simbol vlasti dodjeljivao kraljevima, konzulima i kasnije imperatorima, a s obzirom na male dimenzije imao je i simbolično značenje kao prilog božanstvima podzemnoga svijeta.³⁴ Takvu bi simboliku vrlo lako moglo imati i vreteno kao atribut htonskih božanstava, pogotovo kao jedan od atributa triju božica Usuda od kojih najstarija, Klotho, prede nit života. Međutim, bez pretenzija na neke konačne zaključke, smatramo mogućim da jedan ovakav predmet, kao grobni prilog umrloj ženi može predstavljati ili vreteno, karakterističan predmet koji je upotrebljavala za života, ili pak samo uobičajeni prilog zagrobnog karaktera. U svakom slučaju s obzirom na materijal od kojeg je izrađeno, ovo vreteno sigurno nije bilo stvarno upotrebljavano već samo simbolizira, nama za sada, nejasan smisao.³⁵

Od manjih predmeta izrađenih od jantara, u ovom su grobu nađena dva dugmeta i jedna nepravilna kockica za igru (tabla II, br. 5–7; katalog br. 38 i 39).

³¹ T. Biavaschi, *Ambre aquileiesi nel Museo Civico di Udine, Aquileia Nostra XXII*, Padova 1951, str. 19 si. 3 gdje je naveden i ostali usporedni materijal; G. Brusin, *Aquileia e Grado, guida storico-artistica*, Padova 1964, si. 102; L. Bertacchi, *Recenti acquisizioni di ambre nel Museo di Aquileia, Aquileia Nostra XXXV, Aquileia 1964* str. 51

³² Brusin, o. c., si. 101; E. F. von Ritter Zahoni, *Bernsteinfunde Aquilejas, Mitt. d. K. K. Central-Commission XV, Wien 1889*, str. 24

³³ *History of Technology*, vol. II, Oxford 1967, str. 202, sl. 164; Za ilustraciju navodimo prikaz vretena toga tipa na steli iz splitskog Arheološkog muzeja (S. Rinaldi Tuf i, *Stele funerarie con ritratti di età romana nel Museo Archeologico di Spalato, Atti della Accad. Naz. dei Lincei, ser. VIII vol. XVI, Roma 1971, T. XII si. 2*)

³⁴ Bertacchi, o. c., str. 56

³⁵ Plinije, međutim, spominje vretena od jantara što su se upotrebljavala i u stvarnom životu (u Siriji). *Plini n. h. XXXVII, 37*

I jantarna je dugmad uobičajen prilog nađen u mnogim grobovima u Akvileji. Zanimljivo je da su često nađena upravo dva komada zajedno, poput ovih u Topuskom.³⁶ Teško je za sada reći ima li u tome također neke simbolike, no ova dugmad očito nisu bila upotrebljavana u svakodnevnom životu. Značenje im prema tome treba tražiti u simbolici grobnih priloga. Takvoj simbolici treba pripisati i nalaz kockice za igru koja se vrlo često nalazi u rimskim grobovima.

Svi ovi predmeti od jantara proizvodi su umjetničkog obrta (Kleinkunst) i predstavljaju izuzetno zanimljiv prilog poznavanju rimske umjetnosti uopće. Izrađeni od skupocjenog materijala odražavali su ujedno i ekonomsku moć pojedinih proizvodno-trgovačkih središta, specijaliziranih za izradbu takvih predmeta primijenjene umjetnosti. Prema Pliniju³⁷ jantar se u Rimskom Carstvu počeo ponovo upotrebljavati u ranocarsko doba, ali je tek u Neronovo vrijeme uspostavljena intenzivnija trgovina većim količinama te plemenite smole, potrebne za izradbu mnogobrojnih umjetničkih predmeta toliko omiljenih kod Rimljana. Tada je ujedno ponovo uspostavljen »jantarski put« s Baltika, kojim se još od pretpovijesti dopremao jantar na Sredozemlje³⁸. Međutim, vrijeme najvećeg procvata umjetničke obrade jantara je razdoblje od Flavijevaca do Antoninâ. U to je vrijeme najvažnije specijalizirano središte za izradu predmeta od jantara postala Akvileja. S tog područja potječe i najveći broj jantarnih nalaza što je i navelo neke autore da u to sjevernoitalsko središte smjeste najpoznatije radionice u kojima se obrađivao jantar koji je s Baltika stizao u svom prirodnom obliku³⁹. Jantarni predmeti iz Akvileje izvozili su se po cijelom rimskom imperiju, osobito u sjeverozapadne provincije, no mnogobrojni su također nalazi koji potječu i iz rimske Dalmacije i Panonije⁴⁰. Za gotovo svaki prilog nađen u ovom našem grobu moguće je pronaći usporedni materijal među mnoštvom umjetnički obrađenih jantarnih predmeta od kojih se najveći broj danas nalazi u muzejima Akvileje, Udina, Trsta, Rima, Beča i Londona⁴¹. Svi su ti primjerci akvilejske provenijencije i zajedničke su im karakteristike izražene u pristupu obradi jantara. Predmeti su izrađivani u reljefu, prilagođujući dubinu ureza prirodnoj podatnosti i prozračnosti materijala, pri čemu se kroz efektnu igru svjetla i sjene postizavala izvanredna plastičnost prikaza. Zajednički im je izbor sadržaja i motiva često povezan s namjenom tih predmeta koji su svi nađeni kao prilozima u grobovima. Izrađeni su od iste vrste jantarne smole. U posljednje su vrijeme naime izvođene spektrometrijske analize

³⁶ Ritter, o. c., str. 244

³⁷ *Plini n. h.* XXXVII, 45, 46

³⁸ N. Negroni Catacchio, *Le vie dell' ambra, i passi alpini orientali e l'Alto Adriatico Antichità Altoadriatiche IX*, Aquileia e l'arco alpino orientale, Udine 1976, str. 21—57 gdje je enavedena opsežna literatura o jantarnom putu.

³⁹ Panciera, o. c., str. 43; M. C. Calvi, *Le ambre romane di Aquileia, Aquileia Nostra*

XLVIII, Padova 1977, str. 98, dalje u tekstu Calvi, *Ambre romane*

⁴⁰ D. E. Strong, *Catalogue of the carved Amber*, London 1966, str. 34; Panciera, o. c., str. 81

⁴¹ Sigurne su provenijencije mnogobrojni predmeti iz muzeja u Akvileji, zatim oni iz kolekcije Di Toppo u Gradskom muzeju u Udinama, te iz kolekcije Zandonati u tršćanskom muzeju i neki predmeti iz muzeja u Beču i Londonu, Strong, o. c. T. XLI, si. 114

akvilejskog jantara kako bi se utvrdilo njegovo podrijetlo⁴². Kod većine analiziranih uzoraka utvrđeno je njihovo podrijetlo s Baltika te su klasificirani u tzv. »nordijski« tip. Takva je analiza načinjena i za jantarne predmete iz Topuskog te je ustanovljeno da i taj jantar potječe s Baltika⁴³. Time je ujedno još jednom potvrđena tradicija koja govori o postojanju »jantarnog puta« koji je s obala Baltika vodio prema jugu. Taj je jantarni put vjerojatno završavao u Akvileji gdje su se s vremenom razvile jake radionice u kojima se obrađivao jantar. Sve veća potražnja jantarnih predmeta uvjetuje stvaranje monopoliziranog tržišta tim predmetima koji se iz akvilejske luke izvoze i u područje Panonije. U to je područje trgovačka roba stizala ili kopnenim magistralama ili riječnim putovima, od obala Dunava do Emone i Nauporta i odatle u ostale dijelove provincije. U tim područjima nalazimo i mnoge potvrde o prisustvu akvilejskih trgovačkih obitelji koje su iz Akvileje donosile ne samo prehrambene artikle, nego i različite predmete za svakodnevnu upotrebu kao i skupocjene predmete poput ovih jantarnih⁴⁴. Intenzivna upotreba i trgovina jantarom kod Rimljana počinje nakon pacifikacije ovih krajeva i stvaranja provincije Panonije. Nije stoga neobično da se na grančnim područjima prema germanskim i panonskim plemenima s kojima su Rimljani trgovali, razvilo tako snažno trgovačko središte poput Akvileje. Značajna grana te bogate trgovačke aktivnosti bila je nesumnjivo proizvodnja i izvoz jantarnih predmeta. I ovi naši nalazi sigurno su proizvod neke akvilejske radionice.

Predmeti od jantara, najrazličitijih oblika i sadržaja prikaza, gotovo su isključivo nađeni u grobovima. Jedan od bitnih problema koji se nameću u vezi interpretiranja ovih priloga, svakako je njihovo značenje. Mnogi ih autori smatraju ukrasnim ili toaletnim predmetima, ali bez stvarne upotrebne vrijednosti za života pokojnika. S obzirom na materijal od kojeg su izrađeni, neki su od njih ljez sumnje imali apotropejsko značenje. Ljudi su naime, od davnine pridavali jantaru moć zaštite od različitih uroka ili bolesti, te su nosili uza se neki jantarni predmet ili su jednostavno pili jantar u tekućini poput lijeka⁴⁵. Takvo su značenje mogli imati mnogobrojni masivni prsteni s različitim prikazima ženskih likova, erota ili životinja, a koji su se vjerojatno nosili kao privjesci. Mali amuleti u obliku pasa, Meduzine glave ili lovorovih listova s natpisom *An(num) N(ovum) f(austum) f(elicem)*, također su sličnog karaktera. Velik je nadalje broj predmeta koji su pripadali ženskom toaletnom priboru, poput različitih piksida i kutijica s poklopcima, podložaka za ogledalo, štapića za miješanje mirisnih pomada i drugog. Većina je ovih predmeta ukrašena idiličnim motivima, poput prikaza erota — berača grožđa, Venere i Amora, Erosa ili božanstava vezanih uz Bakha — Dioniza (satiri,

⁴² M. Tricarico, *Analisi gas-cromatografiche e di spettrometria I R di campioni di ambra provenienti da Aquileia e dintorni, Antichità Altoadriatiche IX, Aquileia e l'arco alpino orientale, Udine 1976, str. 58—60*

⁴³ Prema analizi što su je izvršili prof. C. W. Beck i prof. Diamond s Vassar College u New Yorku (analiza I R spectrum 3602) ustanovljeno je da su jantarni predmeti iz

Topuskog izrađeni od sukcinita, tj. baltičkog jantara. Analizirani uzorak uvršten je u katalog Vassar College Collection, pod brojem Y 48. Ovom prilikom zahvaljujemo gospođi prof. Joan M. Todd sa San Jose State University u Kaliforniji, čijom nam je ljubaznošću bilo omogućeno napraviti ovu analizu.

⁴⁴ Calvi, *Ambre romane*, gdje je navedena i ostala literatura.

⁴⁵ Bertacchi, o. c., str. 66

menade). Među mnogobrojnim primjercima s prikazima iz biljnog i životinjskog svijeta nalazimo velik broj predmeta gdje su životinje (najčešće ribe i perad) ili plodovi (kruške, datule, dunje, smokve) položeni na list vinove loze.

L. Bertacchi veoma je dobro pokušala povezati značenje tih prikaza s kultom Perzefone-Kore i Dioniza-Bakha, htonskih božanstava kojima su se ti neobični predmeti prinostili kao zavjetni darovi. Na takvo ju je tumačenje naveo jedan davni nalaz u Akvileji, gdje su u jednoj čeli, uz kamene i keramičke urne, nađeni kao prilozima mnogobrojni ostaci životinja, plodova i posuda — predmeti kakvi su u grobovima nađeni od jantara, i koji prema tome imaju jednako značenje⁴⁶. S obzirom na već spomenuto apotropejsko značenje jantara, ti su predmeti očito bili simbolični i skupocjeni zavjeti božanstvima podzemnoga svijeta. Prikazi životinja, plodova i idiličnih scena na listovima vinove loze potvrđuju bakičko značenje takvih priloga, a činjenica da su nađeni u grobovima, govori i o zagrobnom karakteru Dionizovog (Bakhovog) kulta. Božanstva tog kulta, veoma rasprostranjenog u rimskome svijetu, u različitim se krajevima često poistovjećuju s drugim božanstvima sličnog karaktera.

Jantarni predmeti iz groba u Topuskom po svom su sadržaju istovjetni mnogobrojnim sličnim nalazima koji se povezuju s kultovima htonskih božanstava. U Akvileji su to Liber i Libera kojima se pridaju smisao, karakteristike i atributi Dioniza i Perzefone, božanstava klasičnog Panteona. Smatramo da ni ovi naši nalazi ne predstavljaju samo uobičajene grobne priloge, nego da je njihovo prisustvo u grobu vezano i uza simbolični smisao bakičkog kulta.

U ovom bi se slučaju moglo također raditi o priložima kultu Libera i Libere, koji je u Topuskom potvrđen nalazom žrtvenika posvećenog ovim božanstvima⁴⁷. Štovanje kulta Libera i Libere, tih starih italskih božanstava, u ovo područje donose Italci koji kao vojnici ili veterani raznih legija borave ili se naseljavaju u ovome kraju. U tom je rimskom naselju, na važnom magistralnom putu prema Sisiciji, nađeno i mnogo spomenika Silvanovog kulta, koje također podižu većinom vojnici⁴⁸. Nesumnjiva je sličnost ovih dvaju kultova, tim više što se Silvan i njemu slična božanstva često nalaze pridružena Liberu ili se u nekom sinkretističkom pogledu poistovjećuju s njime⁴⁹. Ti se kultovi vjerojatno nadovezuju na tradiciju štovanja epihornih božanstava vodâ i šumâ, kojih štovanje treba povezati s prirodnim ljekovitim izvorima i krajolikom mjesta. Razvitak ovog rimskog naselja uvjetovan je prema tome i s korištenjem tih izvora kao lječilišta uz koje se razvilo rimsko kultno središte šireg značenja u ovom dijelu provincije.

⁴⁶ Ibid., str. 66 i dalje, gdje je navedena iscrpna literatura koja potkrepljuje njezino mišljenje.

⁴⁷ Votivna ara, nađena na obroncima Babićevog brda u Topuskom. Natpis glasi: LIBERO ET/ LIBERAE/ SACR(um)/ C(aius) CATVLLINVS/ FIRMVS B(eneficiarius) CO(n)S(ularis)/ V(otum) S(olvit)

Natpis će biti posebno objavljen na drugom mjestu.

⁴⁸ V. Hoffiler — B. Saria, Antike inschriften aus Jugoslawien I, Zagreb 1938, str. 230—233

⁴⁹ Za kult Silvana (pa prema tome i Libera) vidi D. Rendić-Miočević, Ilirske pretstave Silvana na kulturnim slikama s područja Dalmata, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu NS X, Sarajevo 1955, str. 5—10

Kao što takva duhovna nadogradnja na neki način odražava bogatstvo prirode toga kraja, njezinih plodova i živost samog antičkog naselja, tako vjerujemo, i ovaj bogati rimski grob s kraja 2. i početka 3. stoljeća svojim priložima oslikava životnu radost jedne žene.

* Sve crteže je izradio K. Rončević, tehnički suradnik Centra za povijesne znanosti u Zagrebu. Arhitektonski snimak groba i fo-

tografije u tekstu snimio je I. Šarić. Dijapozitive u bojama snimio je I. Nikolić. Ovom prilikom im se svima srdačno zahvaljujem.

KATALOG

1. Vrč s jednom ručkom od dobro pečene kvalitetne crvenkaste gline (*lagoena*, Hilgers, Gefäßnamen str. 61, 203). Vrč je trbušastog oblika, gotovo bikoničan, s relativno uskom stajaćom plohom. Uzak i srednje visok vrat vrča završen je izvrnutim kosim rubom koji je izveden u izljev. Profilirana trakasta drška spušta se od vrata na trbuh vrča. U donjem dijelu trbuha izvedene su dvije plitko urezane ukrasne trake.
Vrč je dobro sačuvan s malim oštećenjima na vratu i rubu grla.
Mjere: visina 18 cm, širina trbuha 12 cm, visina vrata 4,5 cm, 0 dna 5 cm.
Datiranje: 1—3. st.
Tabla 6, br. 3.
2. Vrč s jednom ručkom od dobro pečene i pročišćene crvene gline (*lagoena*). Vrč je trbušastog oblika s uskom okruglom stajaćom plohom. Srednje visok vrat završava prstenastim rubom oblog profila, bez izljeva. Nedostaje trakasta drška što se nešto niže ispod ruba spuštala na trbuh vrča.
Vrč je oštećen i slijepljen.
Mjere: visina 15,5 cm, širina 10 cm, visina vrata 4 cm, 0 dna 3,8 cm, 0 otvora 2 cm.
Datiranje: 1—3. st.
Tabla 6, br. 4.
3. Šest ulomaka većeg vrča s jednom ručkom (*lagoena*), izrađenog od dobro pečene sive gline srednje kvalitete. Najbolje su sačuvani dijelovi dna i trbuha vrča te dio vrata i izljeva s ručkom. Na temelju tih ulomaka može se zaključiti da se radilo o trbušastom vrču ravnoga dna i kratkoga vrata koji se naglašeno širi u ljevkastu izljev. S ruba izljeva na trbuh vrča spušta se obla ručka.
Vrč je u crtežu rekonstruiran.
Mjere: visina izljeva 6,5 cm, 0 dna 11 cm, 0 otvora 5,7 cm, debljina stijenke 0,4—0,7 cm.
Datiranje: 1—3. st.
Tabla 6, br. 2.
4. Ulomak ruba i trbuha posude od dobro pečene kvalitetne sive gline. S unutrašnje i s vanjske strane posuda je crno bojena. Rub je blago izvinut i trakast. Na trbuhu posude ostatak je ukrasa izvedenog glačanim okomitim trakama, po tri u skupinama.
Dimenzije: 5 X 6 cm, debljina stijenke 0,2—0,4 cm.
Datiranje: kasno carstvo
Tabla 7, br. 4.
5. Ulomak ruba veće posude od dobro pečene kvalitetne crvene gline. Posuda je bila crno bojena. Rub posude izvrnut i kaneliran. Ulomak je pod opipom »prašnjav« zbog gorenja.
Mjere: 10,5 X 4 cm
Datiranje: kasno carstvo
Tabla 7, br. 5.

6. Ulomak ruba, trbuha i dna plitke zdjele od dobro pečene kvalitetne žućkaste gline. Vidljivi tragovi gorenja. Dno posude je ravno.
Mjere: visina 5 cm, dim. ulomka 7,5 X 6,5 cm
Datiranje: kasno carstvo
Tabla 7, br. 7
 7. Ulomak ruba i trbuha veće zdjele od dobro pečene kvalitetne crvene gline. Rub posude je zadebljan i oblo proširen prema van. Po sredini trbuha zdjele vidljivi su tragovi dviju ukrasnih linija, te dio ukrasnog pojasa izvedenog okomitim urezima. S vanjske i s unutrašnje strane posude tragovi crvene boje.
Mjere: 10 X 10 cm, debljina ruba 1,5 cm, debljina stijenke 0,6 cm
Datiranje: 2—3. st.
Tabla 7, br. 3
 8. Ulomak ruba, grla i trbuha veće posude od dobro pečene, kvalitetne sive gline. Posuda je bila crno bojena. Vidljivi tragovi gorenja. Na prijelazu vrata u trbuh posude vidljiv je ostatak ukrasnog pojasa izvedenog okomitim urezima.
Mjere: 10 X 10 cm, debljina stijenke 0,7—1,5 cm
Datiranje: 2—3. st.
Tabla 7, br. 1
 9. Ulomak dna i trbuha većeg vrča od svjetložute gline slabije kvalitete. Vidljivi tragovi gorenja. Dno vrča je ravno s malim prstenastim rubom. Bez crteža.
Mjere: 7,5 X 14,5 cm
Datiranje: 2—3. st.
 10. Ulomak dna i trbuha veće posude od sive gline slabije kvalitete, s tragovima gorenja. Dno posude je ravno. Bez crteža.
Mjere: 12 X 7,6 cm
Datiranje: kasno carstvo
 - 10.a Ulomak ruba posude od grube, nepročišćene smeđe gline. Po fakturi i profilu posuda podsjeća na prehistorijsku keramiku.
Mjere: 4,5 X 4,5 cm
Tabla 7, br. 6
 11. Manji trbušasti pehar od kvalitetne tamnosive gline, vjerojatno nekad glačane do metalnog sjaja. Vidljivi tragovi gorenja. Rub pehara je koso jzvrnut prema van, a obli trbuh pri dnu prelazi u usku ravnu stajaću plohu. Posuda je rekonstruirana.
Mjere: visina 8,5 cm, širina 8 cm, 0 dna 3,5 cm, 0 otvora 6,6 cm.
Datiranje: 1—3. st.
Tabla 6, br. 1
 12. Osam ulomaka kadionice (Räucherschale) od dobro pečene kvalitetne žućkaste gline. Vidljivi tragovi gorenja. Ulomci pripadaju rubu, trbuhu i nozi kadionice. Rub posude je ravan i izvrtut, po obodu ukrašen kosim urezima. Istim
-

urezima izveden je i ukras u obliku triju reljefnih traka koje se nalaze na vanjskoj stijenci kadionice. Ispod samog ruba kadionice mjestimično je izveden reljefni ukras u obliku štapića. S unutrašnje strane posude svršetak ruba kadionice naznačen je s dva ukrasna pojasa izvedena urezima. Trbuh posude prelazi postepeno u ravnu nogu s okruglom proširenom stajaćom plohom.

Posuda je djelomično ljepljena, a u crtežu je rekonstruirana.

Mjere: visina 13,5 cm, širina 24 cm, visina noge 5,5 cm, 0 stajaće plohe 7,5 cm

Datiranje: 2—3. st.

Tabla 5, br. 2

13. Tri ulomka što pripadaju rubu, trbuhu i nozi kadionice (Räucherschale) od kvalitetne sive gline. Vidljivi tragovi gorenja. Rub posude je ravan i izvrnut, po obodu ukrašen okomitim urezima. Na trbuhu kadionice nalaze se tri ukrasne plastične vodoravne trake s okomitim urezima (Kerbband). Ravna valjkasta noga prelazi u okruglu, široku stajaću plohu. S unutrašnje strane posude svršetak ruba naglašen je dvjema urezanim trakama s ukrasom poput onoga na trbuhu posude.

Posuda je djelomično ljepljena, a u crtežu je rekonstruirana.

Mjere: iste kao br. 13

Datiranje: 2—3. st.

Tabla 5, br. 1

14. Ulomak ruba većeg tanjura od dobro pečene tamnosive kvalitetne gline. Vidljivi tragovi gorenja.

Mjere: 8,4 X 3,5 cm

Datiranje: 2—3. st.

Tabla 7, br. 2

15. Mali, izrazito trbušasti, gotovo bikonični vrčić s jednom ručkom od dobro pečene i vrlo kvalitetne crvene gline. Obod vrata koso je izvrnut prema van i izveden u plastični izljev. Ručka je »uštipnuta« iz vrata i dijela trbuha vrčića i potpuno je ispunjena (?). Vrčić završava istaknutom, visokom, valjkastom stajaćom plohom. Posudica je rekonstruirana.

Mjere: visina 5 cm, širina 4 cm, visina noge 0,5 cm, 0 noge 2 cm

Datiranje: posljednja četvrtina 2. st.

Tabla 5, br. 6

16. Isto kao br. 15, nedostaje ručka.

Mjere: visina 6 cm, širina 5 cm, visina noge 0,6 cm, 0 noge 2 cm

Tabla 5, br. 4

17. Isto kao br. 16.

Tabla 5, br. 3

18. Isto kao br. 15, nedostaje ručka.

Mjere: visina 5,7 cm, širina 4 cm, visina noge 0,5 cm, 0 noge 2,3 cm

Tabla- 5, br. 5

19. Dva ulomka vrata i dna vrčića kao što su prethodni.
Mjere: debljina stijenke 0,2 cm.
 20. Svjetiljka uljanica tipa XVII. Firma FORTIS unutar dviju koncentričnih kružnica. Glina sivožuta i dobro pročišćena. Faktura svjetiljke mekana. Na svjetiljci su vidljivi tragovi gorenja. Svjetiljka je u gornjem dijelu ramena i nosa oštećena. Pripada jednostavnom tipu s otvorom (*infundibulum*) na disku i s kanalom. Na ramenu sačuvana samo jedna od tri bradavice.
Mjere: dužina 8,2 cm, širina 5,5 cm, visina 3,5 cm
Datiranje: 2. st. n.e.
Tabla 4, br. 5
 21. Svjetiljka uljanica tipa XVII. Firma FORTIS, unutar jednog prstena, nejasna. Glina narančasta, dobro pročišćena. Faktura svjetiljke dobra, ali mekih obrisa. Pripada mlađem tipu svjetiljki skraćena oblika karakterističnim za panonsko područje. Na ramenima tri duguljaste plastične bradavice. Svjetiljka je čitava sačuvana.
Mjere: dužina 7 cm, širina 5,5 cm, visina 2,5 cm
Datiranje: 2. st. n.e.
Tabla 4, br. 3
 22. Svjetiljka uljanica tipa XVII. Firma FORTIS, jasno i vrlo plastično utisnuta unutar dviju koncentričnih kružnica. Glina je sivožuta, lošije pročišćena. Svjetiljka je nešto grublje fakture, ali oštih obrisa. Vidljivi su tragovi gorenja. Na ramenima se nalaze tri visoke izdužene bradavice. Dio diska i nos svjetiljke nedostaju.
Mjere: dužina 7 cm, širina 5,7 cm, visina 3,3 cm
Datiranje: 2. st. n.e.
Tabla 4, br. 4
 23. Svjetiljka uljanica tipa XVII. Glina sivožuta, dobro pročišćena. Faktura svjetiljke je dobra a obrisi mekani. Vidljivi su tragovi gorenja. Svjetiljka pripada jednostavnom tipu s otvorom u disku i s kanalom. U kanalu nema rupice za zrak. Na ramenima svjetiljke tri su plastične bradavice. Svjetiljka je oštećena u donjem dijelu nosa.
Mjere: dužina 8,5 cm, širina 5,4 cm, visina 3,2 cm
Datiranje: 2. st. n.e.
Tabla 4, br. 2
 24. Svjetiljka uljanica tipa XVII. Glina je siva i dobro pročišćena. Faktura svjetiljke dobra a obrisi oštri. Svjetiljka je oštećena na mjestu otvora na disku. Na ramenima su tri izdužene vrlo plastične bradavice.
Mjere: dužina 8,9 cm, širina 5,8 cm, visina 3 cm
Datiranje: 2. st. n.e.
Tabla 4, br. 1
 25. Ulomak svjetiljke uljanice od dobro pročišćene svijetlonarančaste gline, mekih obrisa. Sačuvan je dio ramena diska s dvjema bradavicama.
-

26. Ulomak svjetiljke uljanice od dobro pročišćene sive gline. Faktura svjetiljke je dobra, obrisi mekani. Sačuvani dijelovi ramena svjetiljke.
27. Dva brončana ulomka koji su vjerojatno pripadali trakastoj ručki manje posude. Ulomci su korodirani, sa zelenom patinom. Tragovi gorenja vidljivi.
Mjere: 5 X 1 cm, 4,5 X 1 cm
Tabla 3, br. 1,2
28. Stakleni ungentarij svijetlozelene boje, cilindričnog dugog vrata i blago izvijenog grla. Trup ungentarija je nizak i stožast s oštrim prijelazom iz vrata. Po sredini dna malo udubljen je.
Mjere: visina 15,5 cm, širina 9,3 cm, 0 grla 3 cm
Datiranje: 2—3. st.
Tabla 3, br. 3
29. Stakleni ungentarij, svijetlozelene boje, istog tipa kao i br. 28. Ungventarij ima malo iskošen vrat i oštećen je. Slijepljen u cjelinu.
Mjere: visina 17 cm, širina 9,3 cm, 0 grla 3 cm
Datiranje: 2—3. st.
Tabla 3, br. 5
30. Stakleni ungentarij zelene boje, dugog cilindričnog vrata s vrlo izvijenim horizontalnim rubom i niskog zaobljenog spljoštenog trupa. Vrat je pri prijelazu u trup nešto zadebljan.
Mjere: visina 9 cm, širina 6 cm, 0 grla 4,8 cm
Datiranje: (2?) 3. st. n.e.
Tabla 3, br. 6
31. Stakleni ungentarij mutne zelenoplave boje, kratkog zvonastog vrata s blago izvinutim rubom. Trup ungentarija je izveden u obliku kaplje s relativno ravnim dnom.
Mjere: visina 18 cm, širina 4,3 cm, 0 grla 3,6 cm
Datiranje: (2?) 3. st.
Tabla 3, br. 4
32. Tri ulomka dna i vrata staklenog ungentarija svijetlozelene boje.
33. Pet grumena taljenog stakla svijetlozelene boje.
34. Veliki list vinove loze izveden naturalistički. S donje strane lista nalazi se figuralni reljefni prikaz. List je izrađen od jantara tople žutonarančaste boje, dobro uglaçane površine. Figuralni prikaz predstavlja alegoričan motiv s kri-latim dječaćićem — erotom, koji u desnoj ruci drži košaricu od pruća punu plodova. U lijevoj ruci drži nož za obrezivanje vinove loze, dok se iznad košare s plodovima nalazi posuda za tekućinu. Dječak je prikazan u pokretu tako da obrisi njegovog tijela prate oblik lista. Glava mu je prikazana *en face*, s ukočenim izrazom lica i kosom počešljanom u kompliciranu frizuru s jednim debelim uvojkom po sredini glave i po jednim sličnim sa svake strane lica. Ostalim dijelovima tijela dječak je okrenut ulijevo u poluprofil. Nezgrapno tijelo nejesto se nastavlja na debeli vrat. I ruke i noge su neproporcionalne prema

trupu: ruke su prevelike s osobito naglašenim šakama, a noge su također u disproporciji s ostalim dijelovima tijela. Dječak je prikazan s krilima na oba ramena. Iza desne ruke dječaka nalazi se košara s dosta velikim plodovima, koji bi mogli predstavljati, s obzirom na nezgrapnost i neproporcionalnost cijelog prikaza, grožđe. Košara je stožastog oblika s naglašenim postoljem i jednom drškom, koja se nastavlja na obod. Takve košare od pruča s drškom ili bez nje, upotrebljavale su se u vinogradima za prenošenje ubranog grožđa (*corbis*, *qualus*, *q. vindeminatorius*, *calathus*, White, Farm Equipment, str. 56, 59, 70) ili za druge plodove. U rukama dječak drži neki predmet neobičnog oblika. Kako je upravo na tom mjestu jantar oštećen, možemo samo pretpostaviti da se radi o nožu za rezanje vinove loze (*falculum vineaticum*, *unguis ferreus*, White, Farm Equipment, str. 112), karakterističnog srpolikog oblika, kakav se još danas upotrebljava u Dalmaciji pod nazivom vinorizac, ili u Istri. Iznad košare s plodovima, na lijevoj strani prikaza, nalazi se valjkasta posuda pri vrhu sužena poput boce, najvjerojatnije neki recipijent za vino ili vodu (*flasca*). Prednja (druga) strana predmeta izvedena je u obliku lista vinove loze. List je uzdužno presječen glavnom žilom od koje se računaju na obje strane žile i žilice različitih dimenzija. Sve te žile na stiliziran način odražavaju prirodni izgled lista. Tome doprinose i plastična udubljenja izvedena svrdlom te nazubljeni rubovi lista.

Predmet je vrlo dobro, gotovo potpuno sačuvan, s manjim oštećenjima u gornjem dijelu kod noža za rezanje loze i na stopalu lijeve noge dječaka.

Mjere: visina 11 cm, širina 7,5 cm, debljina 0,4–3 cm.

Datiranje: kraj 2. st.

Analogije: Aquileia, K. Mosser, Notizen, Mitt. K. K. C. C. XV, Wien 1889, str. 260. London, D. E. Strong, Catalogue of the carved Amber, London 1966, T XLI, si. 114

Tabla I, br. 1; si. 6

35. Manji list vinove loze s figuralnim prikazom na jednoj strani. List je izrađen od jantara tople žutonarančaste boje, i nešto je prozirniji od prvog. Kao i na većem listu i na ovom su plastično s obje strane u dubokom reljefu izvedeni prikazi. List vinove loze izveden je na gotovo istovjetan način kao i u prvom slučaju, samo što kod ovoga rub nije toliko nazubljen. Na drugoj je strani pomalo neuobičajen, ali ne i nepoznat motiv »mrtve prirode«: prikazana je ptica, vjerojatno kokoš ili patka očišćena od perja i riba, pripremljene za pečenje ili već pečene. Na ovom je mjestu na žalost, predmet znatnije oštećen, te je vrlo teško odrediti o kojoj se pernatost životinji radi, jer nedostaje glava ptice, a ostali dio tijela vrlo je sumarno prikazan. Lijepo je modeliran hrbat i zadak ptice, izveden pomoću nekoliko paralelnih ureza. Riba je nešto bolje sačuvana. Postavljena je uz lijevo krilo životinje i prikazana je u profilu. Predmet je djelomično oštećen na jednoj strani.

Mjere: visina 6,2 cm, širina 4,5 cm, debljina 3,1 cm

Datiranje: kraj 2. st.

Analogije: Aquileia, G. Brusin, Aquileia e Građo, Guida 1964, str. 175.

Tabla I, br. 2; si. 6

36. Školjka od jantara zagasite žutosmeđe boje, tankih, gotovo prozirnih stijenki. Školjka pripada tipu *lutraria oblonga*, a vjerojatno je služila i kao recipijent za mirise među toaletnim priborom.

Predmet je neznatno oštećen na rubovima.

Mjere: visina 5 cm, širina 8 cm, debljina stijenke 0,2—1 cm

Datiranje: kraj 2. st.

Tabla II, br. 4

37. Tri ulomka jednog vretena od jantara tamnožute boje. Vreteno se sastojalo od profiliranog prstena s otvorom, na donjoj strani kojega se nalazi utor s navojima. Na taj se navoj navijao donji dio vretena u obliku tordiranog štapa koji se pri dnu lagano suzuje i završava profiliranim ukrasom. Treći dio samo je djelomično sačuvan, a predstavlja dio gornjeg dijela vretena, također tordirani štap koji je vjerojatno završavao slično poput donjeg dijela, s razlikom što je bio čvrsto utisnut u utor prstena te nije bio pomičan.

Mjere sačuvanih ulomaka: a) 0prstena 4 cm, 0otvora 1,5 cm, debljina 1,1 cm.

b) dužina 10,5 cm, 0 1,5 cm

c) dužina 6,8 cm, 0 1,5 cm

Mjere vretena u rekonstrukciji: 21,5 cm

Datiranje: kraj 2. st. n.e.

Tabla II, br. 1, 2, 3

38. Dva polukuglasta dugmeta od jantara tamnožute boje. Kalota dugmeta podijeljena je nepravilnim urezima na osam kriški. Donji dio dugmeta providen je dvjema rupicama što su služile za prišivanje na tkaninu.

Mjere: 0 2 cm, debljina 1,4 cm

Datiranje: kraj 2. st. n.e.

Tabla II, br. 5, 6

39. Pločasta kockica za igru od žutog jantara. Kockica nije pravilnog oblika. Na većim plohama utisnute su tri, odnosno četiri rupice, dok su na manjim stranama utisnute rupice što prikazuju brojeve 1, 2, 5 i 6, za koje prema tome postoji manja mogućnost da budu izvučeni.

Mjere: 1,8 X 1,8 X 0,9 cm

Datiranje: kraj 2. st. n.e.

Tabla II, br. 7

MARINA ŠARIĆ

DAS ROMISCHE GRAB AUS TOPUSKO

Im April 1976 wurde zufällig in Topusko (Kroatien) ein römisches Grab mit reichen Beilagen entdeckt. Die Fachgelehrten aus »Regionalni zavod za zaštitu spomenika« in Zagreb (Das regionale Institut für Denkmalpflege) haben sofort interveniert und die aufgesammelten Beilagen dem Archäologischen Museum in Zagreb zu Aufbewahrung übergeben.

Das Grab wurde am privat Grundbesitz an der rechten Seite der Strasse, die aus Topusko nach Glina führt, in der Tiefe von 1 meter freigelegt. Zwar war das eine gemauerte Gruft, mit Sesquipedalziegeln bepflanzt, und mit einer Steinplatte in Form eines niedrigen Satteldaches überdeckt (Abb. 1, 2, 3, 4, 5). Neben den Resten verbrannter Knochen des Verstorbenen, das Grab enthielt noch zahlreiche Beilagen die für das Grabinventar der Kaiserzeit üblich sind. Ausser Tonlampen, Ton- und Glasgefässen, wurden auch verschiedene Bernsteingegenstände gefunden, einzigartig wie nach ihrer Schönheit und Wert, so auch als die Unikategzämplare solcher Art bei uns.

Die keramischen Beilagen aus dem Grab stellen die typischen Gegenstände des alltäglichen Gebrauches dar. Die Tonlampen gehören zum Ivanyi Typ XVII, zwar den Lampenvarianten mit dem breiten Kanal und den Kurzformvarianten. Die Ausarbeitung ist nicht besonderer Qualität und sie lassen sich als Erzeugnisse der lokalen pannonischen Werkstätten zu bestimmen. Nach der Bodenstempel Fortis (Zeichen des norditalischen Meisters) darf man sie zwischen 1. u. 3. Jh. u. Z. datieren (Taf. IV; Katalog No 20–26).

Die Räucherschalen sind die Gefässe ungewöhnlicher Form und unbestimmter Funktion. Sie erscheinen als Import aus norditalischen Werkstätten schon im 2. Jh. u. Z. und sind oft in Gräbern desartigen Charakters vertreten, weil sie wahrscheinlich kultischen Zwecken gedient haben (anstatt der Lampen oder Urnendeckeln). Im erwähnten Grab wurden davon zwei Stücke gefunden (Taf. V, No 1, 2; Katalog No 12, 13).

Unter den keramischen Krügen unterscheiden wir zwei Gruppen. Der ersten Gruppe gehören die Einhenkelkrüge an, doppelkonisches oder abgerundetes Bauches mit Ausguss (Taf. VI, No 2–4; Katalog No 1–3), und sie sind italischer Herkunft. Die zweite Gruppe bilden die kleineren Krüge aus feinem roten Ton, geglätteter Oberfläche, mit den Merkmalen die auch an den grösseren Krügen bekannt sind. Betreffs der ungewöhnlich kleinen Dimensionen dürfen wir beschliessen dass in solchen Krüglein Duffte verwahrt wurden (Taf. V, No 3–6; Katalog No 15–19). Nach ihrer Merkmalen gehören alle diese Krüge der typischen kaiserzeitlichen Keramik an, die im ganze Römischen Kaiserreich im 1–3 Jh. verbreitet war. Derartig ist auch der kleine Trinkbecher, nach seiner Form ähnlich den Töpfen und Urnen, die noch späthallstattzeitliche und latènezeitliche Tradition enweisen (Taf. 5, No 1; Katalog No 11). An übrigen keramischen Fundstoff sind die gewöhnlichen Formen und Verzierungsarten der groben Hauskeramik des 2. u. 3. Jhs. vertreten (Taf. VII; Katalog No 4–14).

Gläser findet man recht oft als Beigabe in reichen römischen Gräbern. Als es sich in diesem Falle um ein weibliches Grab handelt, gehören alle beigegebene Glasgefässe dem Toiletten-Gerät an. Drei »Unguentaria« aus hellgrünem Glas lassen sich dem Typ Cal zuschreiben (nach der Klasifikation M. C. Calvi), und sie sind für das 2. Jh. charakteristisch. Das vierte »Unguentarium«, soeben aus hellgrünem Glas, hat eine ausserordentliche spindelartige Form und kommt erst in Gräbern des 3. Jhs. vor (Taf. III, No 3—6; Katalog No 28—32).

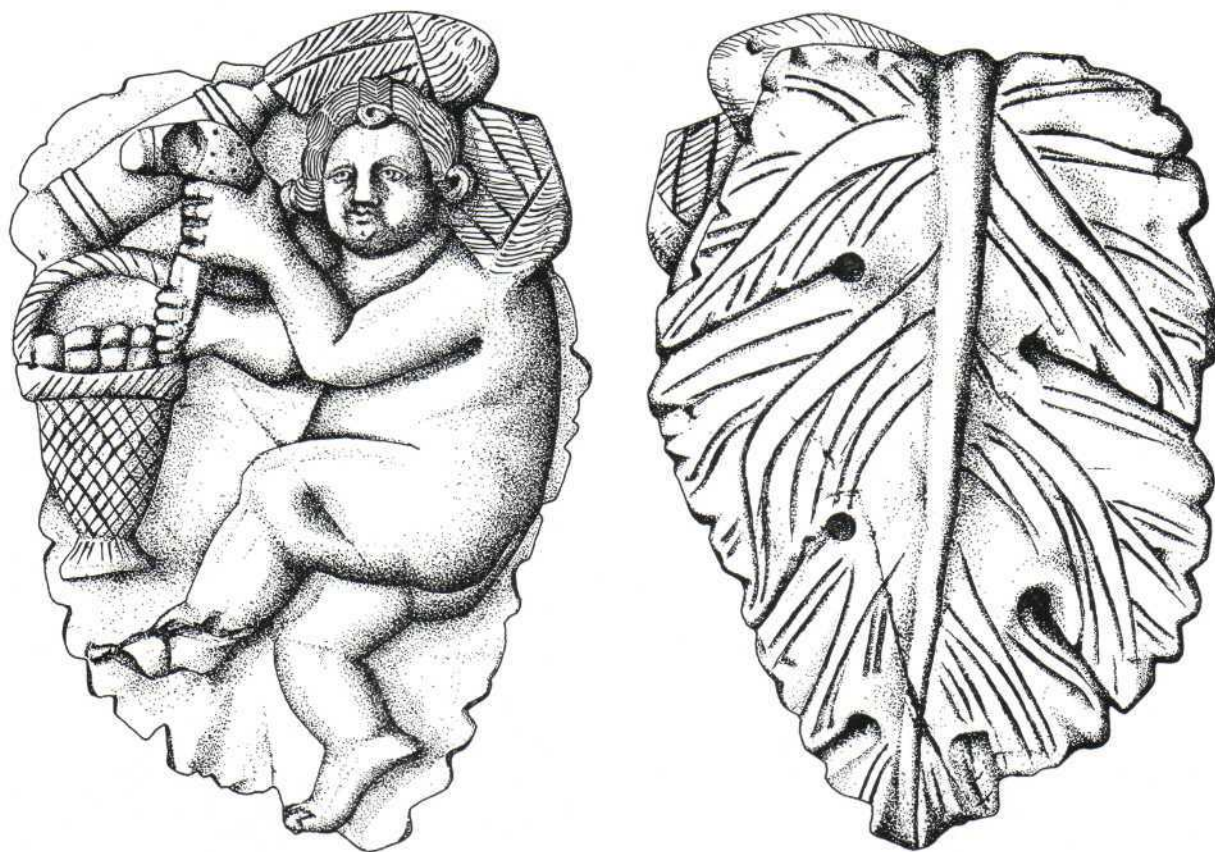
Jedoch im Grab aus Topusko besonders beachtenswert sind die eigenartigen Gegenstände aus gelb-orangen Bernstein. Neben den sorgfältig ausgeführten Spindel, Zierknöpfen und Spiehvürfeln muss man drei Gegenstände grösserer Dimensionen aussondern: die ausgezeichnet fein modellierte Muschel, deren Wände ganz dünn, fast transparent sind; das kleinere Weinrebenblatt als Hintergrund eines Stillleben-Motivs (Fisch und Geflügel zum Essen vorbereitet), das in antiker Zeit sehr beliebt war; das grösste und merkwürdigste ist das grosse Weinrebenblatt mit Darstellung der fruchtbaren Herbstpersonifikation. Ein geflügelter Erote hält in Händen ein Rebmesser. Vor ihm steht ein fruchtgefüllter Korb und eine Weinflasche. Die beschriebenen Gegenstände sind die Erzeugnisse der aquileischen Werkstätten, weil sie nach ihren stylistischen Merkmalen mit den vielzahligen Bernsteinfunden aus Gräbern von Aquileia verbunden werden können. Solche Bernsteingebilde wurden oft als Votivgabe den chthonischen Göttern eingeweiht, in unserem Falle dem Liber und der Libera, deren Heiligtum schon früher in Topusko festgestellt wurde. Die Verehrung dieser altitalischen Götter haben in unseres Gebiet die Italiker mitgebracht, die sich als Soldaten oder Veteranen hier aufgehalten oder niedergelassen haben. In envahnter römischer Siedlung an der wichtigen Hauptstrasse nach Siscia, wurden auch viele Denkmäler des Silvanus-Kultes gefunden. Die Verwandtschaft dieser zwei Kulte ist zweifellos, desto mehr weil Silvanus und ähnliche Götter oft dem Liber angeschlossen sind oder sind sie damit in irgendeinem synkretistischen Sinne gleichgesetzt. Diese Kulte knüpfen sich wahrscheinlich an die Tradition der Verehrung der epychorischen Wasser- und Wald-Göttheiten an, was mit den Natur-Heilquellen und Landschaft zu tun hat. Die Entwicklung dieser antiken Siedlung als ein Kurort wurde durch die Benützung solcher Quellen verursacht.

Als solcher geistlicher Ueberbau den Reichtum des Landes und seiner Früchte und die Lebendigkeit der antiken Siedlung bezeichnet, so stellt dieses Grab vom Ende des 2. Jhs. durch seine Beilagen die Lebensfreude einer Frau dar.

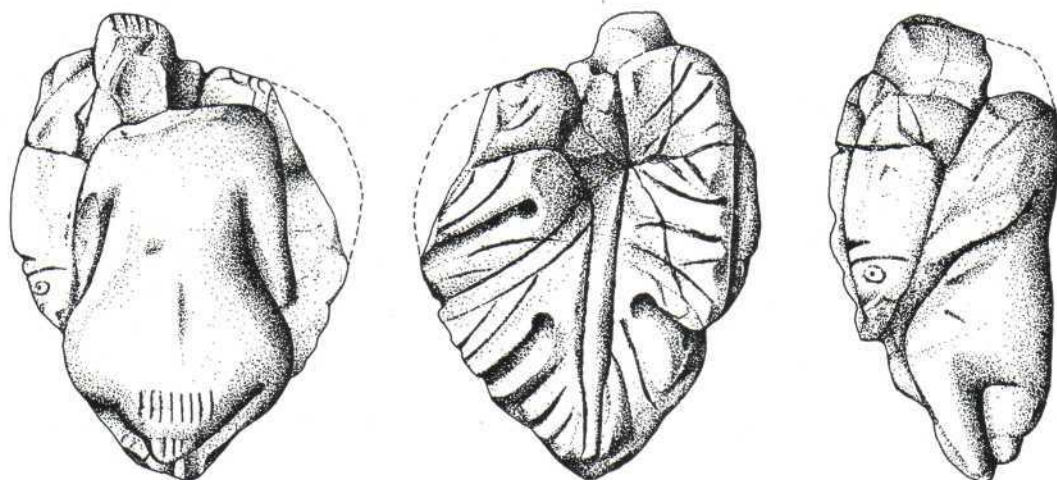
OPIS TABLI
VERZEICHNISS DER TAFELN

Tabla I	1. Jantarni list vinove loze s prikazom erota
Tafel I	1. Weinrebenblatt aus Bernstein mit Darstellung eines Eroses 2. Jantarni list vinove loze s prikazom mrtve prirode 2. Weinrebenblatt aus Bernstein mit Stilleben-Motiv
Tabla II	1, 2, 3. Tri ulomka jantarnog vretena
Tafel II	1, 2, 3. Drei Spindelbruchstücke aus Bernstein 4. Jantarna školjka 4. Bernsteinmuschel 5, 6. Jantarna ukrasna dugmad 5, 6. Zierknöpfe aus Bernstein 7. Jantarna kockica za igru 7. Spieghiwürfel aus Bernstein
Tabla III	1, 2. Ulomci brončane drške
Tafel III	1, 2. Bruchstücke eines Bronzehenkels 3—6. Stakleni ungentariji 3—6. Glas-Unguentaria
Tabla IV	1—5. Glinene firma-lampice
Tafel IV	1—5. Firmalampen aus Ton
Tabla V	1, 2. Keramičke kadionice
Tafel V	1, 2. Räucherschalen aus Ton 3—6. Mali glineni vrčići 3—6. Tonkrieglein
Tabla VI	1. Keramički pehar
Tafel VI	1. Tonbecher 2—4. Vrčevi s jednom drškom 2—4. Einhenkelkriige
Tabla VII	1—8. Ulomci tzv. »kućne« keramike
Tafel VII	1—8. Scherben der sog. »Hauskeramik«

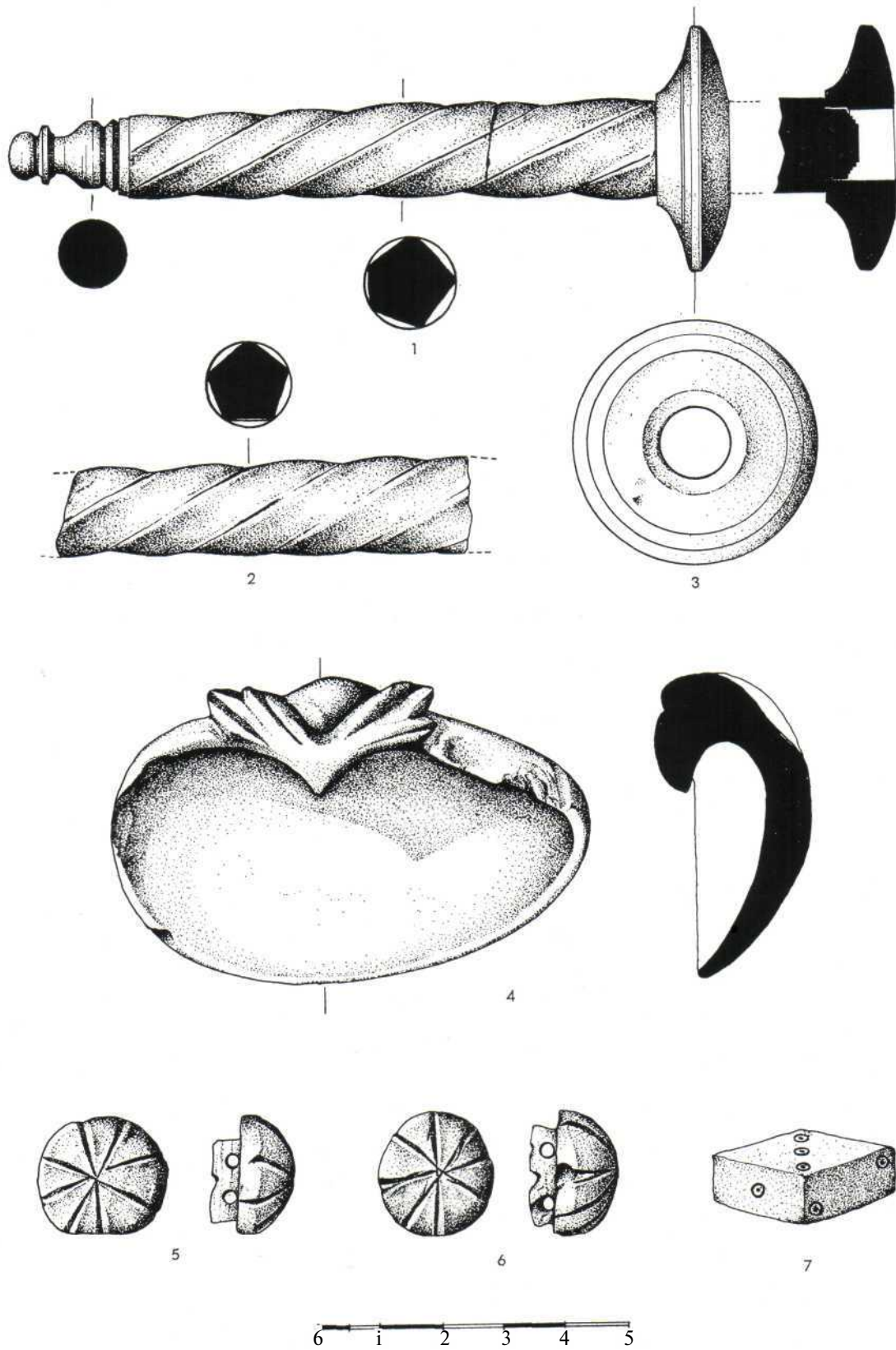

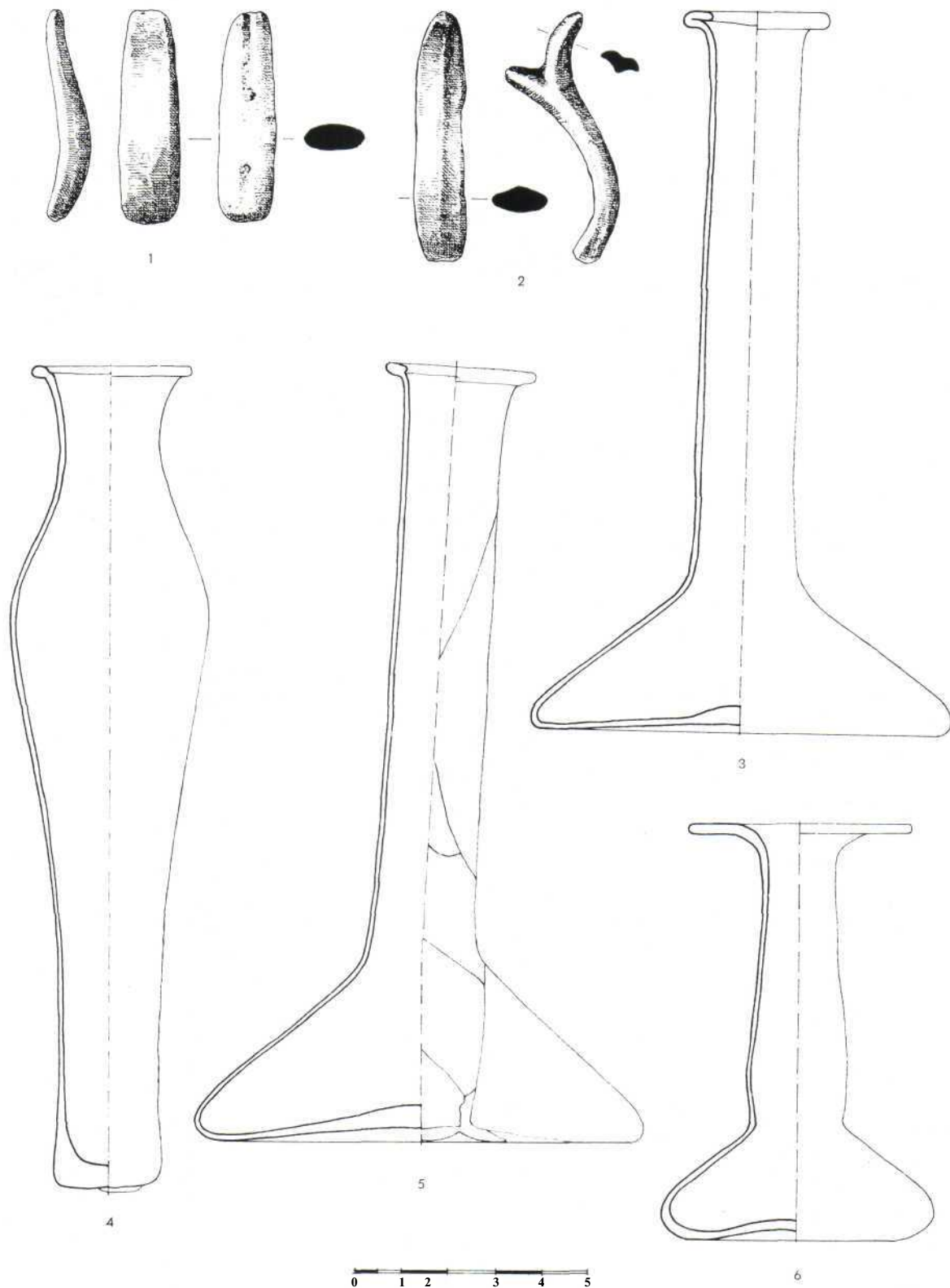
1

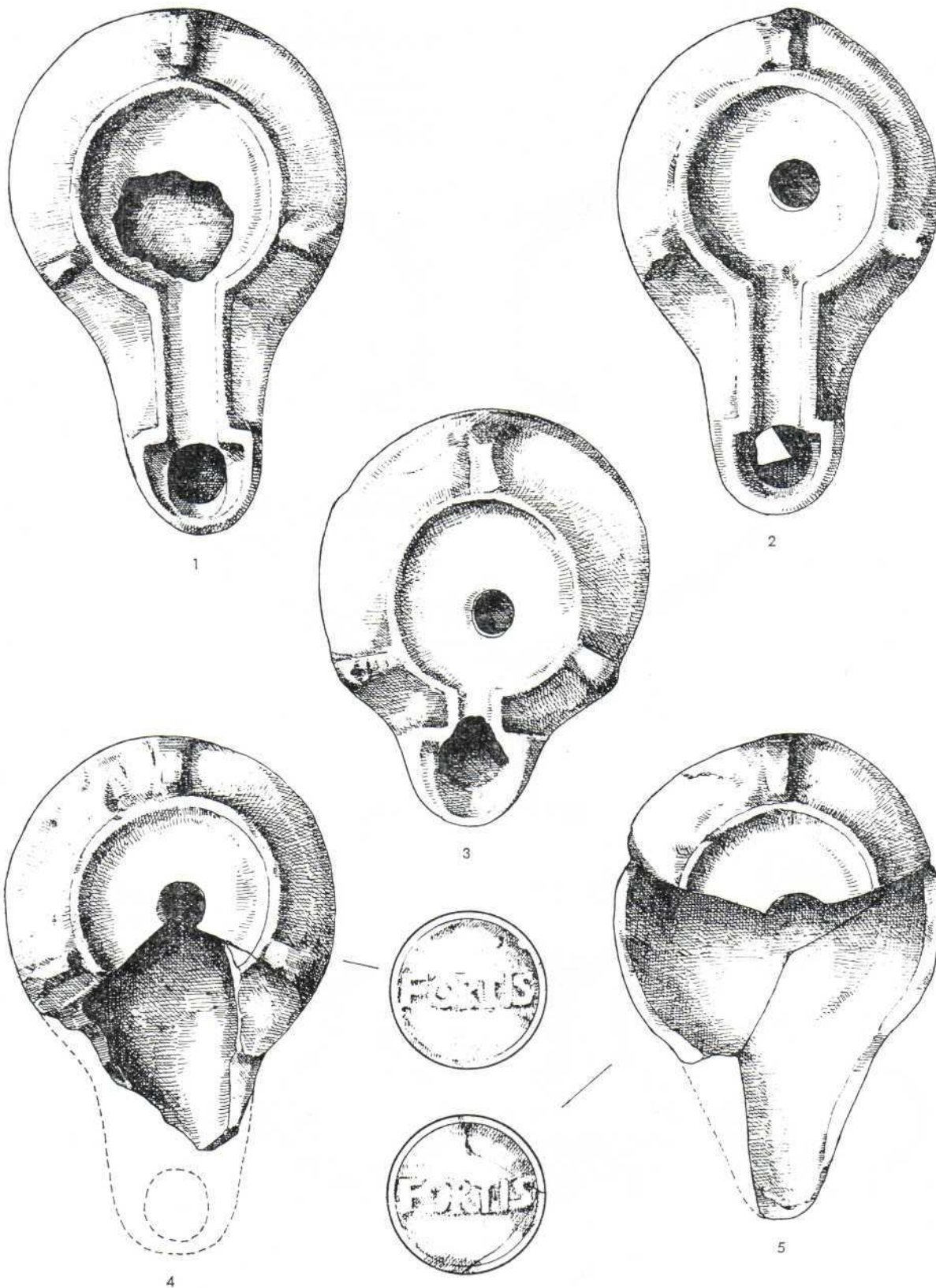

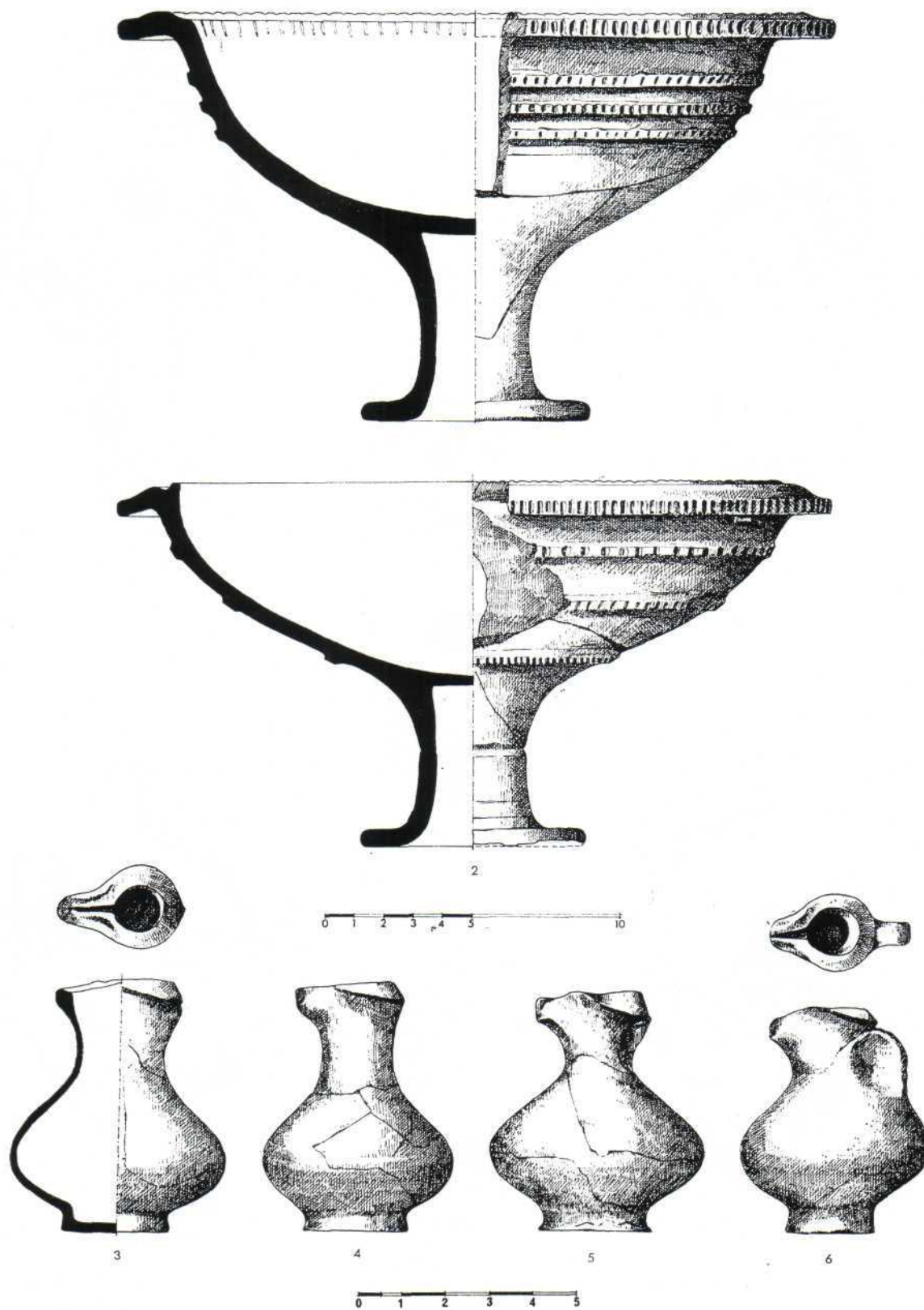
2

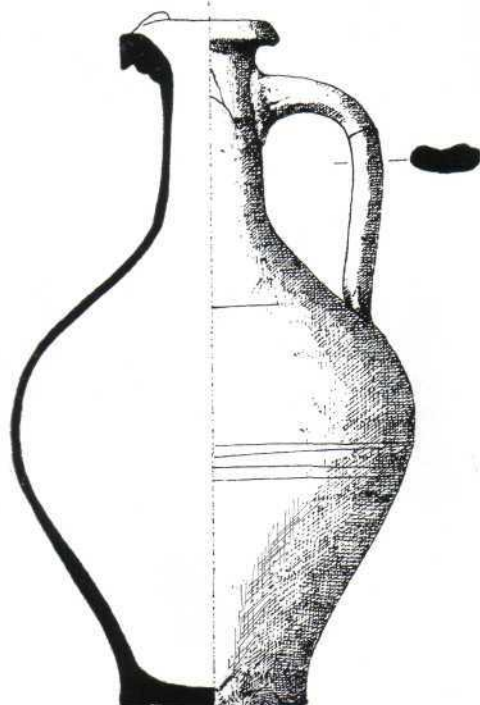
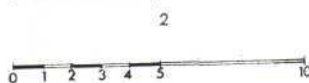
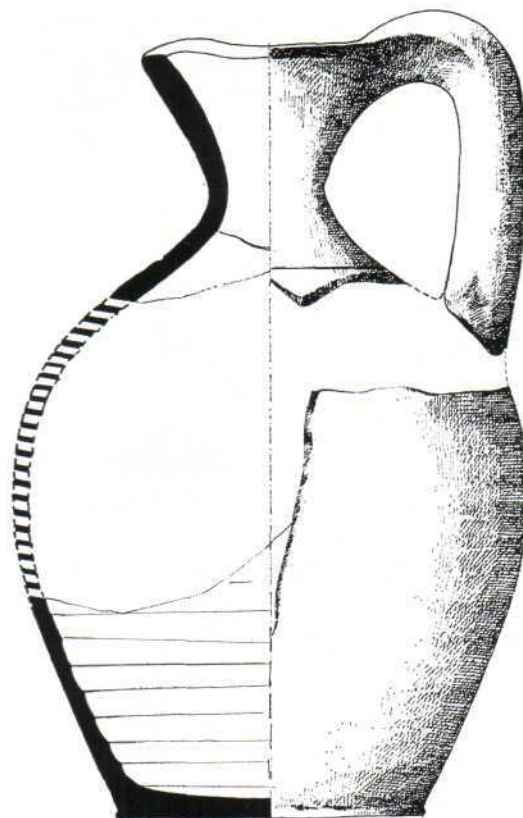
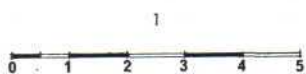
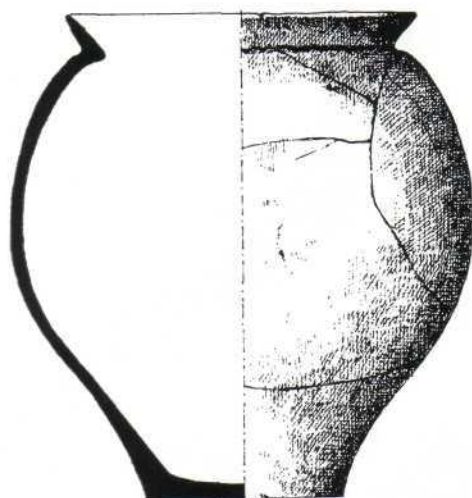

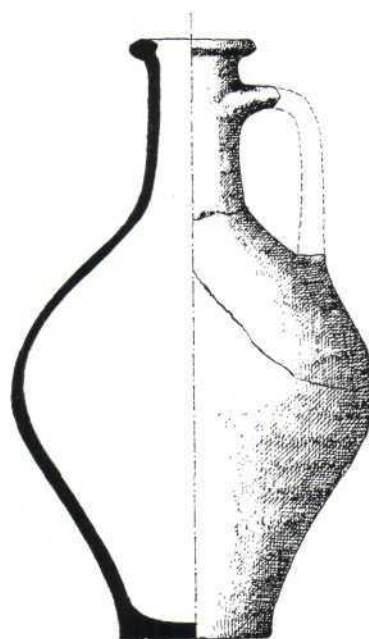

3

4

